-- Journal of Tax Research --
Volume 34, Issue 69, Spring 2026, 241-276
taxjournal.ir
DOI:/10.66224/taxjournal.34.69.241

Iranian National Tax Administration

A Multidimensional Analysis of Value-Added Tax Evasion: From a Forensic Accounting Perspective to Institutional, Social, and Economic Contexts

Parya Rakipour — M.Sc. Student in accounting, Department of Accounting, Shahi.C., Islamic Azad University, Shahinshahr, Iran.

Maryam Emamimibody* — Assistant Professor, Department of Accounting, Shahi.C., Islamic Azad University, Shahinshahr, Iran.

Abstract

Value Added Tax (VAT) is considered one of the primary sources of sustainable government revenue and plays a crucial role in promoting fiscal and economic equity. However, tax evasion—particularly in the area of VAT—remains a major challenge to the effectiveness of tax systems. This study aims to analyze the impact of four key factors—namely forensic accounting, and social, institutional, and economic variables—on tax evasion. The statistical population consists of 200 financial managers and accountants from companies listed on the Tehran Stock Exchange in 2025, selected using Cochran's formula and random sampling. Data were collected through a standardized questionnaire and analyzed using statistical software and regression tests. The findings indicate that strengthening each of the studied variables has a significant and deterrent effect on tax evasion. The results underscore the importance of forensic accounting, institutional transparency, economic stability, and the enhancement of tax culture in reducing VAT evasion. Accordingly, it is recommended that policymakers focus on structural reforms, tax education, and awareness initiatives to effectively minimize violations.

* Corresponding Author: 1111759154@iau.ir

1. This article is drived from the master's thesis in Islamic Studies and Economics at Imam Sadiq University.

How to Cite: Rakipour, P. & Emamimibody, M. (2026). A Multidimensional Analysis of Value-Added Tax Evasion: From a Forensic Accounting Perspective to Institutional, Social, and Economic Contexts. *Journal of Tax Research,* 34(69), 241-276.

Original Research
Accepted: 23/11/2025
Received: 10/05/2025
e-ISSN: 2717-1817 p-ISSN: 2251-64-84

[Downloaded from taxjournal.ir on 2026-10-05]
[DOI: 10.66224/taxjournal.34.69.1]

Introduction

Tax systems are considered one of the fundamental pillars of economic governance, playing a vital role in generating sustainable public revenue, redistributing income, and enhancing financial transparency. Among various taxation tools, Value Added Tax (VAT) holds a special place due to its broad tax base, transparency across the production-to-consumption chain, and applicability across economic sectors. However, VAT systems face significant challenges—chief among them is tax evasion, which undermines the effectiveness and fairness of taxation. In Iran, despite more than a decade of VAT implementation, unofficial data and empirical evidence indicate a relatively high prevalence of VAT evasion, raising concerns over equity and revenue efficiency. This multifaceted issue reflects the interaction of structural, institutional, social, and economic factors, which not only reduce government income but also distort fair market competition. The present study aims to provide a comprehensive analysis of VAT evasion by examining four key dimensions: (1) forensic accounting as a mechanism to enhance transparency and reduce fraud; (2) social factors such as tax culture and public attitudes toward compliance; (3) institutional effectiveness, including the transparency and credibility of tax authorities; and (4) economic conditions like inflation and recession, which pressure businesses to evade taxes. The findings emphasize the need for integrated, evidence-based policymaking to strengthen voluntary compliance and improve VAT system efficiency.

Methods and Material

This applied study utilizes a descriptive-correlational survey method. The statistical population consists of financial managers and accountants from firms listed on the Tehran Stock Exchange. To analyze variable relationships and test hypotheses, Structural Equation Modeling (SEM) was employed. While Morgan's table suggested a sample size of 195, this was increased to 200 to enhance the reliability of the results. Data were collected via online questionnaires distributed between April and July 2025, providing a robust basis for investigating value-added tax evasion factors. In this study, based on the conceptual model, the following hypotheses have been examined:

Hypothesis 1: The effect of social factors on value-added tax (VAT) evasion is negative and significant.

Hypothesis 2: The effect of economic factors on VAT evasion is negative and significant.

Hypothesis 3: The effect of institutional factors on VAT evasion is negative and significant.

Hypothesis 4: The effect of forensic accounting on VAT evasion is negative and significant.

[Downloaded from taxjournal.ir on 2026-10-05]

[DOI: 10.66224/taxjournal.34.69.1]

Figure 1. Conceptual Framework of the Study

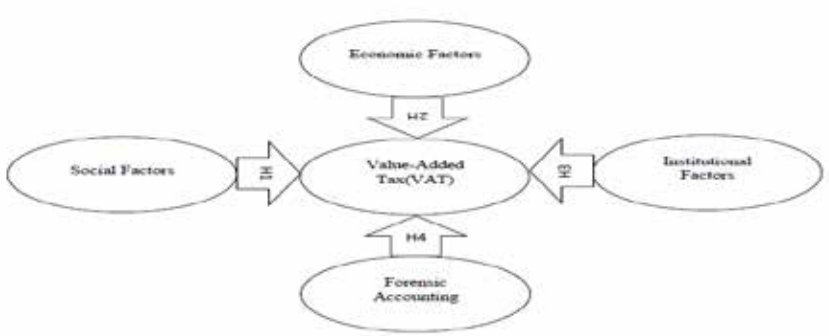

Source: Authors' construction based on the theoretical framework and previous studies.

Results and Discussion

This study examines the impact of social, economic, institutional, and legal accounting factors on VAT evasion. The results demonstrate high explanatory power)R^2= 0.919) and excellent predictive accuracy (Q^2= 0.672), confirming the model's robustness. Institutional factors emerged as the strongest deterrent (beta = -0.407), highlighting the critical need for good governance, transparency, and regulatory efficiency. Legal accounting also significantly reduces evasion (beta = -0.229) by enhancing reporting accuracy and transparency. Social factors (beta = -0.172) underscore the importance of tax culture, while economic factors (beta = -0.170) emphasize that economic stability is vital to mitigate high-risk financial behaviors. All hypotheses were confirmed at a 95% confidence level. In conclusion, the findings suggest that policymakers must prioritize strengthening institutional frameworks, fostering social compliance, and reinforcing legal accounting mechanisms to effectively combat VAT evasion and ensure fiscal stability.

Conclusion

The research results, categorized into four key hypotheses, provide a comprehensive analysis of the factors deterring VAT evasion. The first hypothesis confirms that social factors significantly reduce evasion by fostering social capital, institutional trust, and a culture of lawfulness. When compliance becomes a social norm, taxpayers' willingness to engage in illegal actions decreases. These findings are consistent with the studies of Shahnaseri et al. (2025), Al-Shurayhi et al. (2024), Rasteletti & Saravia (2024), Mvaa & Msher (2024), and Hermanto (2023).

The second hypothesis demonstrates that economic factors, such as fair tax rates and economic stability, are vital for voluntary compliance. Improving economic conditions and simplifying procedures effectively curb the motivation for

[Downloaded from taxjournal.ir on 2026-10-05]

[DOI: 10.66224/taxjournal.34.69.1]

evasion, aligning with research by Murtanto & Situmorang (2025), Al-Shurayhi et al. (2024), Posadnieva & Sidelnykova (2024), Doesum (2024), Bohne et al. (2023), and Bussy (2023).

The third hypothesis identifies institutional factors as powerful deterrents. Transparent governance and the reduction of corruption build public trust, which is essential for sustainable compliance. This aligns with findings from Ahmadi & Bushehri (2025), Al-Shurayhi et al. (2024), Kimia et al. (2023), Murtanto & Situmorang (2025), Sayad Zomorrodi (2024), and Hashemi (2022).

Finally, the fourth hypothesis highlights the critical role of forensic accounting in enhancing financial transparency and detecting fraud through data analysis. This mechanism strengthens oversight and deters evasion, a conclusion supported by Ahmadi & Bushehri (2025), Al-Shurayhi et al. (2024), Shahnaseri et al. (2025), Wamaitha (2025), and Samati et al. (2021). Collectively, these results emphasize a multi-dimensional approach to tax system integrity.

Acknowledgments

The authors would like to express their sincere gratitude to the esteemed reviewers whose valuable suggestions have contributed significantly to the enrichment of this research.

Keywords: Forensic Accounting, Social Factors, Institutional Factors, Economic Factors, Value Added Tax Evasion.

JEL Classification: O21, H23, N43, T27, B38.

[Downloaded from taxjournal.ir on 2026-10-05]

[DOI: 10.66224/taxjournal.34.69.1]

-- مجله علمی، پژوهشنامه مالیات --
شماره ۶۹، دوره ۳۴، بهار ۱۴۰۵، ۲۷۶-۲۴۱
taxjournal.ir
DOI:/10.66224/taxjournal.34.69.241

مقاله پژوهشی
تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۳/۲۷
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۹/۰۲
e-ISSN: ۲۷۱۷-۱۸۱۷ p-ISSN: ۲۲۵۱-۶۴-۸۴

تحلیل چندبعدی فرار از مالیات بر ارزش افزوده: از منظر حسابداری قانونی تا زمینه‌های نهادی، اجتماعی و اقتصادی

پریا راکی‌پور دانشجوی کارشناسی ارشد حسابداری، گروه حسابداری، واحد شاهین‌شهر، دانشگاه آزاد اسلامی، شاهین‌شهر، ایران.

مریم امامی میبدی* استادیار، گروه حسابداری، واحد شاهین‌شهر، دانشگاه آزاد اسلامی، شاهین‌شهر، ایران.

چکیده

مالیات بر ارزش‌افزوده، به‌عنوان یکی از ارکان اساسی تأمین منابع پایدار درآمدی دولت‌ها، نقشی بی‌بدیل و حیاتی در تحقق عدالت مالی و ارتقای تعادل اقتصادی ایفا می‌کند. با این حال، پدیده فرار مالیاتی، به‌ویژه در حوزه حساس مالیات بر ارزش‌افزوده، همچنان به‌مثابه چالش جدی و ممانعت‌کننده در مسیر اثربخشی و کارایی نظام مالیاتی به‌شمار می‌رود. این پژوهش با هدف تحلیل تأثیر چهار عامل کلیدی شامل حسابداری قانونی، متغیرهای اجتماعی، نهادی و اقتصادی، بر فرار مالیاتی انجام شده است. جامعه آماری تحقیق، ۲۰۰ نفر از مدیران مالی و حسابداران شرکت‌های پذیرفته‌شده در بورس اوراق بهادار تهران در سال ۱۴۰۴ را شامل می‌شود که با استفاده از فرمول کوکران و روش نمونه‌گیری تصادفی انتخاب شده‌اند. داده‌های مورد نیاز از طریق پرسشنامه استاندارد گردآوری و با بهره‌گیری از نرم‌افزارهای آماری و آزمون‌های رگرسیون مورد تحلیل قرار گرفته‌اند. نتایج پژوهش حاکی از آن است که تقویت عوامل مورد بررسی، تأثیری معنادار و بازدارنده بر فرار مالیاتی دارد. این یافته‌ها بر اهمیت کلیدی حسابداری قانونی، شفافیت نهادی، ثبات اقتصادی و ارتقای فرهنگ مالیاتی برای کنترل دقیق فرار مالیات بر ارزش‌افزوده تأکیدی جدی و ویژه دارند. بر این اساس، توصیه می‌شود سیاست‌گذاران با تمرکز بر اصلاح ساختارها، آموزش و فرهنگ‌سازی مالیاتی، زمینه کاهش تخلفات را فراهم سازند.

کلیدواژه‌ها: حسابداری قانونی، عوامل اجتماعی، عوامل نهادی، عوامل اقتصادی، فرار مالیات بر ارزش‌افزوده.

طبقه‌بندی JEL: O21, H23, N43, T27, B38 .

* نویسنده مسئول: iau.ir@1111759154
مقاله حاضر برگرفته از رساله کارشناسی ارشد رشته حسابداری دانشگاه آزاد اسلامی واحد شاهین‌شهر است.

[Downloaded from taxjournal.ir on 2026-10-05]
[DOI: 10.66224/taxjournal.34.69.1]

مقدمه

نظام‌های مالیاتی به‌عنوان یکی از ستون‌های اساسی حکمرانی اقتصادی، نقش محوری در تأمین منابع عمومی، بازتوزیع درآمد، تعدیل نابرابری‌ها و شکل‌دهی به الگوی مصرف و تولید ایفا می‌کنند (Andriani and Ashyrov, 2025: 3). مالیات بر ارزش افزوده[1] به‌دلیل ویژگی‌هایی مانند گستردگی پایه، شفافیت در زنجیره تولید تا مصرف و امکان اجرا در سطوح مختلف، در نظام‌های مالیاتی نوین اهمیت دارد و به تأمین درآمد پایدار و بهبود شفافیت اقتصادی کمک می‌کند (Jiang et al., 2024: 8). با وجود مزایا، اجرای مالیات بر ارزش افزوده در بسیاری کشورها با چالش‌هایی نظیر فرار مالیاتی گسترده و پیچیده روبه‌رو است (Murtanto and Situ-morang, 2025: 150). در ایران، با وجود اجرای مالیات بر ارزش افزوده طی نزدیک دو دهه، شواهد حاکی از گستردگی فرار مالیاتی است که هم درآمد دولت و هم عدالت مالیاتی را تهدید می‌کند (Brockmeyer et al., 2024: 110). به‌طوری‌که؛ در مطالعه‌ی سبحانیان و مهاجری (۱۳۹۷)، مشخص شد که اعطای معافیت‌ها در سیستم مالیات بر ارزش افزوده منجر به کاهش چشمگیر درآمدهای مالیاتی (حدود ۲۶۰ هزار میلیارد تومان) و ایجاد مشکلاتی نظیر افزایش هزینه‌های اجرایی، دشواری‌های تمکین و انحراف در انتخاب نهاده‌ها می‌شود (Sobhanian, and Mohajeri, 2018: 170). همچنین؛ در مطالعه‌ی میرجلیلی و همکاران (۱۳۹۸)، مشخص شد که در سطح استان‌ها، شکاف سیاستی به طور میانگین ۲٫۳۵ درصد و شکاف تمکین ۷٫۳۳ درصد بوده است. بدین ترتیب، تنها ۳۱ ریال از هر ۱۰۰ ریال مالیات ایده‌آل که باید وصول می‌شد، به دست آمده است (Mirjalili et al., 2019: 148).

لازم به توضیح است؛ فرار مالیاتی به اقداماتی اطلاق می‌شود که به‌طور عمدی قوانین مالیاتی را نقض می‌کند، مانند عدم صدور فاکتور رسمی، گزارش ناقص درآمد یا استفاده از اسناد صوری که این اقدامات باعث کاهش اعتماد به نظام مالیاتی و اختلال در رقابت اقتصادی سالم می‌شود. در مقابل، اجتناب مالیاتی به استفاده از روش‌های قانونی برای کاهش مالیات اشاره دارد، نظیر بهره‌برداری از معافیت‌ها، تخفیف‌ها یا تغییر در زمان‌بندی درآمد و هزینه‌ها که این عمل کاملاً با قوانین مالیاتی سازگار است و هیچ‌گونه تخلفی به‌دنبال ندارد (Almasi et al., 2012: 38). شناسایی و بررسی علل فرار مالیاتی، به‌ویژه در مالیات بر ارزش افزوده، برای اصلاح نظام مالیاتی ضروری است. این پدیده پیچیده، نیازمند نگاه چندبعدی به عوامل نهادی،

1. Value-Added Tax (VAT)

[Downloaded from taxjournal.ir on 2026-10-05]

[DOI: 10.66224/taxjournal.34.69.1]

اجتماعی و اقتصادی است تا سیاست‌های مؤثر و بهبود شفافیت و تمکین مالیاتی حاصل شود (Zhang, 2025; Alshira'h et al., 2024).

در سال‌های اخیر، تحقیقات زیادی درباره عوامل فرار مالیاتی انجام شده است؛ برخی بر جنبه‌های اقتصادی، برخی روی ضعف نهادی و برخی دیگر بر تأثیر عوامل اجتماعی تمرکز داشته‌اند. اما بیشتر این پژوهش‌ها رویکرد جامع و تلفیقی برای بررسی همزمان این عوامل نداشته‌اند. لذا؛ پژوهش حاضر با هدف پر کردن این خلأ علمی، تحلیل چندبُعدی فرار از مالیات بر ارزش افزوده را در دستور کار خود قرار داده است. این تحلیل با تمرکز بر چهار بُعد اصلی انجام می‌شود: نخست، حسابداری قانونی به‌عنوان سازوکار رسمی ثبت و گزارش فعالیت‌های مالی، که می‌تواند در شفاف‌سازی فرایندهای مالی، کاهش خطاها و افزایش پاسخ‌گویی مؤدیان نقش‌آفرینی کند. در صورتی که ساختار حسابداری سازمان‌ها مبتنی بر اصول حرفه‌ای و شفاف باشد، امکان تقلب و پنهان‌کاری به حداقل می‌رسد (Winfield and Roberts, 2023: 42). دوم، عوامل اجتماعی که شامل فرهنگ مالیاتی، نگرش جامعه به قانون‌مداری، سطح آگاهی عمومی و میزان مسئولیت‌پذیری مالیاتی در میان شهروندان است. تحقیقات متعدد نشان داده‌اند که جو اجتماعی، احساس تعلق به جامعه و درک منافع عمومی نقش زیادی در تمکین مالیاتی دارند. در جامعه‌ای که مالیات به‌عنوان یک مسئولیت اجتماعی پذیرفته شده باشد، انگیزه برای فرار مالیاتی کاهش می‌یابد (Bujupi, 2024: 25). سوم، ساختارهای نهادی که شامل کارآمدی نهادهای مالیاتی، شفافیت و صداقت در نهادهای اجرایی، ثبات قوانین و جدیت در برخورد با تخلفات است. کیفیت نهادهای حاکمیتی در ایجاد اعتماد عمومی و کاهش انگیزه‌های گریز از مالیات نقش تعیین‌کننده دارد. و چهارم، شرایط اقتصادی از جمله تورم، رکود، بی‌ثباتی بازار و محدودیت‌های مالی بنگاه‌ها که می‌توانند زمینه‌های عینی فرار مالیاتی را فراهم آورند. برای نمونه، در شرایط رکود اقتصادی، برخی بنگاه‌ها برای ادامه فعالیت ناچار به کاهش هزینه‌ها و دور زدن قوانین می‌شوند (Kartiko and Firmansyah, 2024: 65). در مجموع، هدف این پژوهش آن است که با بررسی هم‌زمان این چهار بعد، تصویری جامع از دلایل بروز فرار مالیات بر ارزش افزوده ارائه دهد و زمینه لازم برای سیاست‌گذاری‌های مؤثر و مبتنی بر شواهد را فراهم سازد. با توجه به توضیحات در راستای هدف اصلی پژوهش؛ تحلیل چندبعدی فرار از مالیات بر ارزش افزوده: از منظر حسابداری قانونی تا زمینه‌های نهادی، اجتماعی و اقتصادی، فرضیه‌های زیر بررسی می‌شود؛

[Downloaded from taxjournal.ir on 2026-10-05]

[DOI: 10.66224/taxjournal.34.69.1]

فرضیه اول؛ اثر عوامل اجتماعی، از جمله اخلاق مالیاتی و عدالت مالیاتی، موجب تضعیف معنادار فرار از مالیات بر ارزش افزوده می‌شود.
فرضیه دوم؛ اثر عوامل اقتصادی، از جمله کیفیت خدمات عمومی، مدیریت منابع مالی و شفافیت در هزینه‌های دولت، موجب تضعیف معنادار فرار از مالیات بر ارزش افزوده می‌شود.
فرضیه سوم؛ اثر عوامل نهادی، از جمله مجازات‌های قانونی و احتمال کشف تخلف، موجب تضعیف معنادار فرار از مالیات بر ارزش افزوده می‌شود.
فرضیه چهارم؛ اثر حسابداری قانونی، شامل تخصص حسابداران قانونی، استفاده از روش‌های تحلیلی و فناوری‌های نوین، در شناسایی و کشف فرار مالیاتی موجب تضعیف معنادار فرار از مالیات بر ارزش افزوده می‌شود.

مبانی نظری توسعه فرضیه‌های تحقیق

اثر عوامل اجتماعی بر فرار از مالیات بر ارزش افزوده

در سال‌های اخیر، رویکردهای جدید در اقتصاد رفتاری و جامعه‌شناسی مالیات بر اهمیت عوامل اجتماعی در شکل‌گیری رفتار مالیاتی تأکید کرده‌اند و نشان داده‌اند که فرار مالیاتی، به‌ویژه در زمینه مالیات بر ارزش افزوده، تنها یک پدیده اقتصادی نیست که به عوامل سنتی مانند نرخ مالیات یا شدت مجازات‌ها بستگی داشته باشد. این دیدگاه‌ها به‌طور عمده بر تأثیر متغیرهایی چون هنجارهای اجتماعی، اعتماد عمومی و فرهنگ مشارکت بر رفتار مالیاتی افراد تمرکز دارند. هنجارهای اجتماعی، که قواعد نانوشته جامعه هستند، مشخص می‌کنند که پرداخت مالیات در نظر عموم تا چه حد قابل قبول یا نکوهیده است. در جوامعی که فرار مالیاتی به‌عنوان یک رفتار رایج و توجیه‌پذیر اجتماعی درک می‌شود، افراد تمایل کمتری به پرداخت مالیات دارند، حتی اگر سیاست‌ها و مجازات‌ها سختگیرانه باشند. این موضوع در مالیات بر ارزش افزوده اهمیت ویژه‌ای دارد؛ زیرا این نوع مالیات به‌طور مستقیم بر معاملات روزانه تأثیر می‌گذارد و فرصت‌های بیشتری برای پنهان‌کاری و انتقال بار مالیاتی به مصرف‌کنندگان فراهم می‌کند (Rasteletti and Saravia, 2024: 34). علاوه بر این، اعتماد عمومی به نهادهای مالیاتی و دولت در کاهش فرار مالیاتی بسیار مؤثر است. وقتی مردم اطمینان داشته باشند که مالیات‌های جمع‌آوری‌شده به‌طور شفاف و منصفانه صرف خدمات عمومی می‌شود، پرداخت مالیات به‌عنوان مسئولیت اجتماعی پذیرفته می‌شود. اما در جوامعی که اعتماد به نهادهای دولتی پایین است، فرار مالیاتی می‌تواند

[Downloaded from taxjournal.ir on 2026-10-05]
[DOI: 10.66224/taxjournal.34.69.1]

به‌عنوان واکنشی طبیعی نسبت به ناکارآمدی و فساد اداری تلقی شود (Rasteletti and Sar-avia, 2024: 34). در نهایت، فرهنگ مشارکت اجتماعی و احساس مسئولیت جمعی، نقش مهمی در ترغیب مردم به تمکین مالیاتی دارد. در جوامعی که فرهنگ مشارکت و همکاری اجتماعی بالاتر است، افراد به‌طور طبیعی انگیزه بیشتری برای پرداخت مالیات دارند، چرا که این عمل را به‌عنوان مشارکتی در بهبود وضعیت جامعه می‌بینند. این امر به‌ویژه در زمینه مالیات بر ارزش افزوده که به‌طور گسترده در اقتصاد تأثیرگذار است، منجر به کاهش فرار مالیاتی و افزایش تمکین می‌شود (Mvaa and Msheri, 2024: 1240).

اثر عوامل اقتصادی بر فرار از مالیات بر ارزش افزوده

مطالعات مالی اخیر نشان می‌دهند که عوامل اقتصادی نظیر نرخ مالیات، سطح درآمد، ثبات اقتصادی و شفافیت بازارها تأثیر زیادی بر میزان فرار مالیاتی، به‌ویژه در زمینه مالیات بر ارزش افزوده دارند. معمولاً نرخ‌های بالای مالیات موجب افزایش تمایل به فرار مالیاتی می‌شود، زیرا مؤدیان تلاش می‌کنند تا بار مالیاتی خود را کاهش دهند. از سوی دیگر، در کشورهایی با درآمد بالاتر و ثبات اقتصادی بیشتر، تمکین مالیاتی معمولاً افزایش می‌یابد، چراکه افراد و بنگاه‌ها پرداخت مالیات را به‌عنوان مسئولیتی در جهت توسعه کشور می‌پذیرند. همچنین، شفافیت در فرآیندهای مالیاتی و گزارش‌دهی صحیح، اعتماد عمومی به نظام مالیاتی را تقویت کرده و به کاهش فرار مالیاتی کمک می‌کند (Doesum, 2024). از این رو؛ نرخ بالای مالیات بر ارزش افزوده معمولاً تمایل به فرار مالیاتی را افزایش می‌دهد، زیرا مؤدیان تلاش می‌کنند بار مالیاتی خود را کاهش دهند. در جوامعی که نرخ مالیات بر ارزش افزوده بسیار بالا باشد، کسب‌وکارها و افراد ممکن است به‌دلیل فشار اقتصادی، روش‌های مختلفی برای اجتناب از پرداخت مالیات اتخاذ کنند. در مقابل، زمانی که نرخ‌های مالیات معقول و منصفانه تعیین شوند، تمایل به فرار مالیاتی کاهش می‌یابد. ساختار مالیاتی پلکانی، که در آن نرخ مالیات بسته به میزان درآمد یا فعالیت‌های اقتصادی تنظیم می‌شود، می‌تواند تمکین داوطلبانه را تقویت کرده و انگیزه برای پرداخت مالیات را افزایش دهد. این ساختار به مؤدیان امکان می‌دهد تا مالیات خود را با توجه به توان مالی‌شان پرداخت کنند و به‌طور کلی، به بهبود روابط مالیاتی و افزایش اعتماد به نظام مالی کمک می‌کند (Bohne et al., 2023: 10). شفافیت در مخارج دولتی یکی از عوامل کلیدی در کاهش فرار مالیاتی، به‌ویژه در مالیات بر ارزش افزوده، به شمار می‌رود. زمانی که

[Downloaded from taxjournal.ir on 2026-10-05]

[DOI: 10.66224/taxjournal.34.69.1]

دولت‌ها نحوه و مقصد هزینه‌های مالیاتی را به‌طور واضح و شفاف در اختیار عموم قرار دهند، این امر اعتماد عمومی به نظام مالیاتی را تقویت می‌کند و افراد و کسب‌وکارها بیشتر تمایل دارند که مالیات‌های خود را به‌طور کامل پرداخت کنند. شفافیت در تخصیص منابع مالیاتی موجب می‌شود که مؤدیان احساس کنند منابع مالیاتی به‌طور مؤثر و به‌نفع جامعه در پروژه‌های عمومی و زیرساخت‌ها مصرف می‌شود و این امر مسئولیت اجتماعی را در پرداخت مالیات تقویت می‌کند. در مقابل، اگر افراد به دلیل عدم شفافیت در مخارج دولتی، احساس کنند که مالیات‌ها به‌طور غیرمنصفانه و یا در جهت منافع خاص گروه‌های خاصی مصرف می‌شود، تمایل به فرار مالیاتی افزایش می‌یابد. در چنین شرایطی، فقدان اطلاعات روشن و مستند درباره چگونگی صرف مالیات‌ها می‌تواند موجب بی‌اعتمادی به نهادهای دولتی و تضعیف مشارکت شهروندان در پرداخت مالیات شود. بنابراین، شفافیت در مخارج دولتی نه تنها به کاهش فرار مالیاتی کمک می‌کند، بلکه نقش مهمی در افزایش تمکین مالیاتی و تحقق عدالت مالی دارد (Posadnieva and Sidelnykova, 2024: 100). از طرف دیگر؛ اقتصاد غیررسمی یکی از دلایل اصلی افزایش فرار مالیاتی است، زیرا در این بخش بسیاری از فعالیت‌های اقتصادی از چشمان نهادهای نظارتی پنهان می‌مانند و معاملات بدون ثبت و حسابرسی انجام می‌شود. این امر نه تنها از شفافیت اقتصادی می‌کاهد، بلکه باعث می‌شود بسیاری از مؤدیان مالیاتی از پرداخت مالیات خود سر باز زنند. در مقابل، رسمی‌سازی این بخش‌ها و ادغام آن‌ها در سیستم اقتصادی رسمی می‌تواند به‌طور چشمگیری از میزان فرار مالیاتی بکاهد. توسعه زیرساخت‌های اطلاعاتی، مانند سیستم‌های مالیاتی الکترونیکی و ابزارهای دیجیتال، این امکان را فراهم می‌آورد که تمامی تراکنش‌ها به‌صورت آنلاین و ثبت‌شده بررسی شوند، که موجب افزایش شفافیت و کاهش فساد می‌شود. در نهایت، با استفاده از فناوری‌های نوین و ساختارهای اطلاعاتی پیشرفته، امکان نظارت دقیق‌تر بر فعالیت‌های اقتصادی فراهم می‌شود و به کاهش فرار مالیاتی کمک می‌کند (Bussy, 2023). در مجموع، نظریات اقتصادی سنتی و رفتاری نشان می‌دهند که بهبود شرایط اقتصادی، تعدیل نرخ‌های مالیاتی، شفاف‌سازی بازارها و تقویت و توسعه نهادهای رسمی، کلید اصلی کاهش معنادار فرار مالیاتی، به‌ویژه در مالیات بر ارزش افزوده است، در حالی‌که سیاست‌های صرفاً تنبیهی بدون اصلاحات ساختاری، کارآمد نخواهند بود (Alshira'h et al., 2024).

[Downloaded from taxjournal.ir on 2026-10-05]

[DOI: 10.66224/taxjournal.34.69.1]

اثر عوامل نهادی بر فرار از مالیات بر ارزش افزوده

طبق نظریه اقتصاد نهادی، عملکرد نظام مالیاتی، به ویژه مالیات بر ارزش افزوده، به شدت تحت تأثیر کیفیت نهادهای رسمی و غیررسمی قرار دارد. نهادهای رسمی شامل قوانین، مقررات و سیاست‌های دولتی هستند که باید شفاف، کارآمد و منصفانه باشند تا اطمینان و اعتماد مؤدیان را جلب کنند. از سوی دیگر، نهادهای غیررسمی مانند هنجارها، ارزش‌های اجتماعی و اعتماد عمومی به نهادهای دولتی نقش حیاتی در تأثیرگذاری بر رفتار مالیاتی افراد دارند. وقتی که شهروندان به نظام مالیاتی و نحوه اعمال قوانین اعتماد دارند، تمایل بیشتری برای پرداخت مالیات نشان می‌دهند. در نتیجه، سلامت این نهادها و تقویت اعتماد اجتماعی به دولت، می‌تواند موجب کاهش فرار مالیاتی و افزایش تمکین مالیاتی شود (Sayad Zomorrodi, 2024: 50). علاوه بر این؛ کارآمدی نهادهای مالیاتی، شفافیت در عملکرد آنها و پاسخ‌گویی مؤثر، همراه با کاهش فساد، نقش حیاتی در افزایش تمکین مالیاتی و کاهش فرار مالیاتی ایفا می‌کنند. هنگامی که فرآیندهای مالیاتی شفاف و پاسخ‌گو باشند و نهادها به‌طور مؤثر نظارت و مدیریت منابع را انجام دهند، اعتماد عمومی به نظام مالیاتی افزایش می‌یابد. این امر باعث می‌شود که افراد و کسب‌وکارها بیشتر تمایل به پرداخت مالیات بر ارزش افزوده خود داشته باشند و در نتیجه فرار مالیاتی کاهش یابد (Murtanto and Situmorang, 2025: 152). فناوری‌های دیجیتال و اتوماسیون، همراه با رسیدگی مستقل و حکمرانی شفاف، نقش مهمی در کاهش فرار مالیاتی، به‌ویژه در مالیات بر ارزش افزوده دارند. وقتی نهادهای مالیاتی از فناوری‌های نوین مانند سیستم‌های خودکار برای جمع‌آوری، تجزیه و تحلیل داده‌ها و شناسایی تخلفات استفاده می‌کنند، احتمال کشف تخلف به‌طور چشمگیری افزایش می‌یابد. این ابزارها امکان نظارت دقیق‌تر و سریع‌تر را فراهم می‌آورند و موجب کاهش فرصت‌های فرار مالیاتی می‌شوند. همچنین، حکمرانی خوب، که شامل کنترل فساد و افزایش پاسخ‌گویی دولت است، به تقویت اعتبار سیستم مالیاتی کمک می‌کند. هنگامی که مؤدیان مالیاتی بدانند که تخلفات به سرعت شناسایی و مجازات خواهند شد، تمایل کمتری به فرار خواهند داشت. بنابراین، ترکیب فناوری‌های پیشرفته با نظارت مستقل و حکمرانی شفاف می‌تواند به‌طور مؤثر احتمال کشف تخلف را افزایش دهد و فرار مالیاتی را کاهش دهد (Hashemi, 2022: 23). مجازات‌های قانونی یکی از ارکان کلیدی در مبارزه با فرار مالیاتی، به‌ویژه در زمینه مالیات

[Downloaded from taxjournal.ir on 2026-10-05]

[DOI: 10.66224/taxjournal.34.69.1]

بر ارزش افزوده، به شمار می‌روند. اعمال مجازات‌های شفاف و مؤثر، مانند جریمه‌های سنگین، حبس یا لغو مجوزهای تجاری، می‌تواند به‌عنوان یک ابزار بازدارنده مؤثر در کاهش تمایل به فرار مالیاتی عمل کند. با این حال، مجازات‌های قانونی به تنهایی کافی نیستند. برای تأثیرگذاری مؤثر، این مجازات‌ها باید در یک سیستم نظارتی قوی و شفاف، همراه با اعتماد عمومی و اجرای دقیق قوانین، قرار گیرند. در نهایت، یک سیستم مالیاتی با فرآیند شفاف، عادلانه و قابل ردیابی که توسط نهادهای مستقل و پاسخ‌گو نظارت می‌شود، می‌تواند مشروعیت و اثربخشی بیشتری در کاهش فرار مالیاتی و تقویت تمکین مالیاتی داشته باشد (Alshira'h et al., 2024).

اثر حسابداری قانونی بر فرار از مالیات بر ارزش افزوده

ابعاد قانونی نظام مالیاتی، به‌ویژه در زمینه مالیات بر ارزش افزوده، نقش اساسی در تحقق تمکین مالیاتی و کاهش فرار مالیاتی دارند. در ایران، با توجه به سهم بالای مالیات بر ارزش افزوده در تأمین منابع درآمدی دولت، ایجاد چارچوب‌های حقوقی شفاف، معتبر و کارآمد امری ضروری است. تاریخچه تصویب و اجرای این قانون از سال ۱۳۸۷ تاکنون، نشان‌دهنده تلاش‌های مستمر برای هماهنگی با نیازهای اقتصادی و اجتماعی کشور و اصلاح نواقص قانونی آن است. این روند تکاملی به‌ویژه در راستای رفع چالش‌های موجود در سیستم مالیاتی، نیازمند بازنگری مستمر قوانین، تقویت نظارت‌ها و شفافیت در فرآیندهای اجرایی است. در این راستا، بهبود ساختارهای قانونی و اجرایی می‌تواند به تقویت اعتماد عمومی، افزایش تمکین مالیاتی و کاهش میزان فرار مالیاتی کمک کند (Iranian National Tax Administration, 2023). طبق نظریه‌های حقوقی و مستندات بین‌المللی (OECD, 2017)، شفافیت قانونی و اجرای مؤثر قوانین نقش مهمی در کاهش فرار مالیاتی دارند. تعریف دقیق معافیت‌ها، قوانین مشخص و گزارش‌دهی الکترونیکی باعث افزایش هزینه‌های فرار مالیاتی و کاهش انگیزه‌های تخلف می‌شود (Samati et al., 2021: 10).

در عین حال، وجود قوانین شفاف، آیین‌نامه‌های اجرایی قابل فهم و پاسخ‌گویی مناسب نهادهای نظارتی، می‌تواند شرایط را برای تمکین داوطلبانه از مالیات بر ارزش افزوده فراهم کرده و تمایل مؤدیان به پرداخت مالیات را تقویت کند. به‌طور کلی، تنظیمات قانونی شفاف و قوی، زمینه‌ساز رفتارهای مالیاتی منصفانه و کاهش معنادار تخلفات مالیاتی خواهند شد

[Downloaded from taxjournal.ir on 2026-10-05]

[DOI: 10.66224/taxjournal.34.69.1]

(Wamaitha, 2025: 60). تکنیک‌های حسابداری قانونی به‌طور قابل توجهی در شناسایی تخلفات مالیاتی مؤثر هستند، زیرا می‌توانند مسیرهای پنهان‌کاری مالیاتی را شفاف‌سازی کنند و بر دقت ارزیابی‌ها بیفزایند. همچنین، استفاده از حسابداران قانونی متخصص در شرکت‌های بورسی می‌تواند نظارت و کنترل بهتری بر فرار مالیاتی اعمال کند و موجب کاهش تخلفات مالی در این بخش شود. از سوی دیگر، روش‌های تحلیلی پیشرفته در حسابداری قانونی نقش مهمی در کشف تقلب‌های مالیاتی ایفا می‌کنند و امکان شناسایی تراکنش‌های مشکوک را فراهم می‌آورند. آموزش حسابداری قانونی به حسابرسان، که می‌تواند مهارت‌های تشخیص تخلفات را تقویت کند، همچنین در کاهش فرار مالیاتی در سیستم مالیاتی مؤثر است. افزون بر این، استفاده از فناوری‌های نوین در حسابداری قانونی فرآیند شناسایی فرار مالیاتی را تسهیل کرده و دقت در تجزیه و تحلیل داده‌ها را افزایش می‌دهد. یکی از عوامل مؤثر در مقابله با فرار مالیاتی، همکاری نزدیک بین حسابرسان مالیاتی و حسابداران قانونی است. این همکاری می‌تواند شفافیت را افزایش دهد و از تخلفات مالیاتی جلوگیری کند. در نهایت، کارآمدی قوانین مالیاتی زمانی به‌طور مؤثر تحقق می‌یابد که فرآیندهای نظارتی و قانونی در بستری از شفافیت، پاسخ‌گویی و ظرفیت اجرایی قوی انجام شوند. حاکمیت قانون و اصلاحات ساختاری مداوم نه‌تنها از فرار مالیاتی جلوگیری می‌کنند، بلکه سلامت نظام مالیاتی و مقابله با اقتصاد زیرزمینی را نیز تقویت می‌کنند. این قوانین باید به‌گونه‌ای طراحی شوند که ضمن کاهش نرخ فرار مالیاتی، شفافیت اقتصادی را افزایش دهند و قدرت اجرایی دولت را در مبارزه با تخلفات مالیاتی تقویت کنند (Alshira'h et al., 2024).

پیشینه پژوهش

در پژوهش احمدی و بوشهری (۱۴۰۴)، ابتدا اندازه نسبی فرار مالیاتی در اقتصاد ایران با استفاده از روش شاخص چندگانه-علل چندگانه محاسبه شد که نشان‌دهنده میانگین ۸.۱ درصدی است. سپس اثر تعمیق نهادها و بازارهای مالی بر فرار مالیاتی با استفاده از رهیافت خودرگرسیونی و داده‌های صندوق بین‌المللی پول در بازه زمانی ۱۳۵۹ تا ۱۴۰۱ بررسی شد. نتایج نشان داد که تعمیق نهادهای مالی و بازارهای مالی اثر منفی و مطلوبی بر فرار مالیاتی دارند. همچنین، اثر تعمیق نهادهای مالی بیشتر از بازارهای مالی است. در دوران پسابرجام (۱۳۹۶-۱۴۰۱) نیز فرار مالیاتی کاهش یافته است.

[Downloaded from taxjournal.ir on 2026-10-05]

[DOI: 10.66224/taxjournal.34.69.1]

شاه نظری و همکاران (۱۴۰۴) پژوهشی با عنوان «بررسی رابطه بین رعایت اصول اخلاقی و کیفیت حسابرسی و تاثیر آن بر کاهش فرار مالیاتی» انجام دادند. این پژوهش به بررسی رابطه بین رعایت اصول اخلاقی و کیفیت حسابرسی و تأثیر آن بر کاهش فرار مالیاتی می‌پردازد. روش تحقیق، توصیفی-همبستگی و از نوع کاربردی است و داده‌ها از ۱۶۴ حسابرس با نمونه‌گیری تصادفی جمع‌آوری شده‌اند. نتایج نشان می‌دهد میان نظریه‌های بررسی‌شده و رفتار اخلاقی حسابرسان رابطه معناداری وجود دارد. عوامل زمینه‌ای، راهبردی، علی و ساختاری اخلاق حرفه‌ای در بهبود رفتار اخلاقی و کیفیت حسابرسی نقش دارند. برخورداری حسابرسان از صلاحیت حرفه‌ای و اخلاقی، موجب اعتماد عمومی و کاهش فرار مالیاتی از طریق گزارش‌دهی مالی دقیق و منصفانه می‌شود.

حسینی‌راد و همکاران (۱۴۰۳) در پژوهشی به بررسی نقش حسابداری ذهنی در تمکین مالیاتی، فرار مالیاتی و اخلاق مالیاتی در بستر هوشمندسازی نظام مالیاتی پرداخته‌اند. روش تحقیق به‌صورت آمیخته (کیفی و کمی) بود؛ در بخش کیفی از تکنیک دلفی و در بخش کمی از پرسشنامه و مدل‌سازی معادلات ساختاری استفاده شد. نتایج نشان داد بین مؤلفه‌هایی چون مالیات بر درآمد، مالیات بر ارزش‌افزوده و تفکر مالیاتی با تمکین، فرار و اخلاق مالیاتی در اجرای نظام هوشمند مالیاتی رابطه معناداری وجود دارد. این یافته‌ها می‌توانند در تدوین سیاست‌های مالیاتی هوشمند مؤثر باشند.

پژوهش نورانی و شمس‌الدینی (۱۴۰۳) با هدف بررسی تأثیر حسابداری ذهنی بر مالیات بر درآمد و مالیات بر ارزش‌افزوده در میان صاحبان مشاغل خوداشتغال انجام شده است. این مطالعه به روش پیمایشی و با جامعه آماری شامل مؤدیان مالیاتی استان کرمان در سال ۱۴۰۱ انجام شد. یافته‌های به‌دست آمده از تحلیل داده‌های ۱۱۴ مؤدی حقیقی نشان داد که حسابداری ذهنی با هر دو نوع مالیات رابطه‌ای مثبت و معنادار دارد. همچنین نتایج بیانگر آن است که مالیات‌دهندگان، برای مالیات بر ارزش افزوده بیشتر از مالیات بر درآمد، حساب ذهنی جداگانه‌ای در نظر می‌گیرند که نشان‌دهنده تفاوت در تفکیک ذهنی آن‌ها است.

مطالعه مورتانتو و سیتومورانگ[1] (۲۰۲۵) به بررسی تأثیر خدمات مالیاتی دولتی و افزایش نرخ مالیات بر ارزش افزوده بر میزان تمکین مالیاتی بنگاه‌های خرد، کوچک و متوسط در دفتر مالیاتی اولیه منطقه تبت جاکارتا با استفاده از پرسش‌نامه و تحلیل رگرسیون چندگانه در

1. Murtanto and Situmorang (2025)

[Downloaded from taxjournal.ir on 2026-10-05]

[DOI: 10.66224/taxjournal.34.69.1]

نرم‌افزار اس پی اس[1] پرداخته است. نتایج نشان می‌دهد که خدمات مالیاتی عمومی با تعدیل‌گر میهن‌دوستی تأثیر معناداری بر تمکین مالیاتی ندارد، اما افزایش نرخ مالیات بر ارزش‌افزوده همراه با میهن‌دوستی، به‌طور مشترک بر تمکین مالیاتی مؤدیان تأثیرگذار است.

مطالعه الشریی و همکاران[2] (۲۰۲۴) به بررسی تأثیر حسابداری قانونی، احتمال کشف، جریمه‌های مالیاتی، هزینه‌های دولت، عدالت مالیاتی و اخلاق مالیاتی بر فرار مالیاتی ارزش‌افزوده می‌پردازد. تحقیق با استفاده از مدل‌یابی معادلات ساختاری و تحلیل داده‌های ۲۴۸ پاسخ از صنعت خرده‌فروشی اردن انجام شده است. نتایج نشان می‌دهد که جریمه‌های مالیاتی، احتمال کشف، اخلاق و عدالت مالیاتی، حسابداری قانونی و هزینه‌های دولت رابطه منفی با فرار مالیاتی ارزش افزوده دارند.

کیمیا و همکاران[3] (۲۰۲۳) در مطالعه‌ای به بررسی عوامل اجتماعی-فرهنگی و نهادی مؤثر بر اجتناب مالیاتی در کشورهای جنوب صحرای آفریقا با استفاده از معادلات ساختاری پرداخته‌اند. نتایج تحقیق نشان داد که کیفیت مدیریت، نظارت، حسابرسی، فرهنگ و اخلاق کشورها تأثیر مستقیمی بر رفتار اجتناب مالیاتی شرکت‌ها دارند. این مطالعه تأکید دارد که چارچوب‌های نهادی و قوانین در کشورهای مختلف می‌توانند بر نحوه رفتار کسب‌وکارها و استراتژی‌های اجتناب مالیاتی آن‌ها تأثیرگذار باشند. به‌طور کلی، یافته‌ها نشان می‌دهند که دولت‌ها می‌توانند با تقویت این چارچوب‌ها و نظارت دقیق‌تر، به کاهش اجتناب مالیاتی در کشورهای در حال توسعه کمک کنند.

پژوهش سیمانجایا و هنیواتی[4] (۲۰۲۳) با هدف شناسایی عوامل مؤثر بر فرار مالیاتی در منطقه کالیمانتان غربی اندونزی انجام شده و سه دسته متغیر شامل متغیرهای اقتصادی، جمعیت‌شناختی و نهادی-حقوقی را مورد بررسی قرار داده است. روش تحقیق از نوع تحلیل رگرسیون چندگانه و ابزار گردآوری داده‌ها پرسش‌نامه بوده است. از ۱۲۰ پاسخ‌دهنده، پس از غربال‌گری، ۱۰۰ نمونه برای تحلیل انتخاب شدند. نتایج نشان می‌دهد که متغیرهای اقتصادی و نهادی-حقوقی تأثیر مثبت، و متغیرهای جمعیت‌شناختی تأثیر منفی بر فرار مالیاتی دارند.

تحقیق سانگ و لیم[5] (۲۰۲۲) به بررسی تأثیر مستقیم حسابرسی مالیات بر ارزش افزوده،

1. Spss
2. Alshira'h et al. (2024)
3. Kimea et al. (2023)
4 .Simanjaya and Heniwati (2023)
5. Song and Lim (2022)

[Downloaded from taxjournal.ir on 2026-10-05]

[DOI: 10.66224/taxjournal.34.69.1]

آموزش مالیاتی، منابع مالیاتی و نرخ مالیات بر عملکرد درآمد مالیاتی می‌پردازد و همچنین تأثیر غیر مستقیم منابع مالیاتی بر عملکرد درآمد از طریق حسابرسی مالیات بر ارزش افزوده یا آموزش مالیاتی را بررسی کرده است. در این مطالعه، پنج متغیر پنهان با استفاده از بیست متغیر مشهود تحلیل شدند و روابط علّی بین آن‌ها با مدل معادلات ساختاری تحلیل شد. نتایج نشان داد که حسابرسی مالیات بر ارزش افزوده، آموزش مالیاتی، نرخ مالیات و منابع مالیاتی تأثیر مستقیم و معنی‌داری بر عملکرد درآمد مالیاتی دارند. همچنین منابع مالیاتی از طریق واسطه‌گری حسابرسی مالیات بر ارزش افزوده و آموزش مالیاتی تأثیر مثبت غیرمستقیم بر درآمد مالیاتی دارند. منابع مالیاتی مهم‌ترین عامل در تبیین عملکرد درآمد مالیاتی شناخته شد.

بررسی تحلیلی مطالعات پیشین نشان می‌دهد که بخش عمده‌ای از مطالعات انجام‌شده، اگرچه به موضوع فرار مالیاتی پرداخته‌اند، اما هر یک از زاویه‌ای محدود به این پدیده نگریسته‌اند. برای مثال، پژوهش احمدی و بوشهری (۱۴۰۴) با تمرکز بر داده‌های کلان و روش‌های اقتصادسنجی، تصویری کلی از فرار مالیاتی در اقتصاد ایران ارائه می‌دهد، اما به رفتار مؤدیان و سازوکارهای اجرایی و حسابداری در سطح خرد نمی‌پردازد. در مقابل، مطالعاتی مانند شاه‌نظری و همکاران (۱۴۰۴) و حسینی‌راد و همکاران (۱۴۰۳) بر مؤلفه‌های اخلاقی، حسابرسی یا حسابداری ذهنی تمرکز دارند، ولی این عوامل را به‌صورت پراکنده و بدون اتصال آن‌ها در قالب یک مدل جامع تحلیل کرده‌اند. پژوهش‌های خارجی نیز، از جمله مطالعه الشریی و همکاران (۲۰۲۴)، اگرچه نقش عوامل اجتماعی، نهادی و حسابداری قانونی را به‌خوبی نشان داده‌اند، اما در بسترهای نهادی و فرهنگی متفاوتی انجام شده‌اند و تعمیم مستقیم نتایج آن‌ها به شرایط ایران با ابهام همراه است. افزون بر این، بسیاری از مطالعات یا بر تمکین مالیاتی تمرکز داشته‌اند یا صرفاً فرار و اجتناب مالیاتی را بررسی کرده‌اند، بدون آنکه تعامل هم‌زمان عوامل اجتماعی، اقتصادی، نهادی و حسابداری قانونی را مد نظر قرار دهند. از این رو، خلأ اصلی ادبیات موجود، نبود پژوهشی یکپارچه و مبتنی بر داده‌های میدانی در بستر اقتصاد ایران است که بتواند نقش هم‌زمان این عوامل را در تبیین فرار مالیاتی ارزش افزوده روشن سازد؛ خلأیی که پژوهش حاضر با هدف پر کردن آن طراحی شده است.

[Downloaded from taxjournal.ir on 2026-10-05]

[DOI: 10.66224/taxjournal.34.69.1]

روش

این تحقیق با هدف کاربردی و روش همبستگی و به شکل پیمایشی انجام شده است. جامعه آماری شامل مدیران مالی و حسابداران بورس اوراق بهادار در تهران است. برای بررسی فرضیات و روابط میان متغیرهای مدل، از تحلیل چندمتغیره و روش مدل‌سازی معادلات ساختاری بهره گرفته خواهد شد. بر اساس جدول مورگان، حجم نمونه ۱۹۵ نفر برآورد شده بود، اما برای اطمینان بیشتر، تعداد نمونه به ۲۰۰ نفر افزایش یافت. پرسشنامه به‌صورت آنلاین از طریق ایمیل برای مدیران مالی و حسابداران در بازده زمانی اردیبهشت تا تیرماه ۱۴۰۴ ارسال و جمع‌آوری شده است. پرسشنامه یکی از متداول‌ترین ابزارهای جمع‌آوری داده‌ها در تحقیقات پیمایشی است. برای گردآوری اطلاعات مورد نیاز به‌منظور آزمون روابط و ارزیابی دیدگاه‌ها، از یک پرسشنامه استفاده شده است. ابعاد مختلف پرسشنامه پژوهش در جدول (۱) ارائه شده است.

جدول ۱. ساختار پرسشنامه و نوع متغیرها

ردیف	ابعاد	نوع متغیرها	شمارۀ پرسش	منبع
۱	فرار از مالیات بر ارزش افزوده	وابسته	۱-۵	الشریی و همکاران (۲۰۲۴)، الماسی و همکاران (۱۳۹۷)
۲	عوامل اجتماعی[۱]	مستقل	۶-۱۴	الشریی و همکاران (۲۰۲۴)، الماسی و همکاران (۱۳۹۷)، آرین‌تبار و همکاران (۱۴۰۰)
۳	عوامل نهادی[۲]	مستقل	۱۵-۲۲	الشریی و همکاران (۲۰۲۴)، الماسی و همکاران (۱۳۹۷)
۴	عوامل اقتصادی[۳]	مستقل	۲۳-۲۶	الشریی و همکاران (۲۰۲۴)، الماسی و همکاران (۱۳۹۷)
۵	حسابداری قانونی[۴]	مستقل	۲۷-۳۲	الشریی و همکاران (۲۰۲۴)، الماسی و همکاران (۱۳۹۷)، رحمانی و همکاران (۱۳۹۷)

منبع: تدوین پژوهشگر بر اساس مطالعات الشریی و همکاران (۲۰۲۴)، الماسی و همکاران (۱۳۹۷)، آرین‌تبار و همکاران (۱۴۰۰) و رحمانی و همکاران (۱۳۹۷).

۱. برای بررسی ابعاد عوامل اجتماعی، از دو گویه اخلاق مالیاتی و عدالت مالیاتی استفاده شده است.
۲. برای بررسی ابعاد عوامل نهادی، از دو گویه مجازات‌های قانونی و احتمال کشف تخلف استفاده شده است.
۳. برای بررسی ابعاد اقتصادی، از سوالات در راستای شفافیت و نحوه مخارج دولتی استفاده شده است.
۴. برای بررسی ابعاد حسابداری قانونی، از سوالات در راستای نقش روش‌ها، تخصص، آموزش، فناوری و همکاری حسابداران قانونی استفاده شده است.

[Downloaded from taxjournal.ir on 2026-10-05]
[DOI: 10.66224/taxjournal.34.69.1]

در ادامه؛ داده‌های به‌دست‌آمده با استفاده از شاخص‌های اندازه‌گیری در دو بخش اطلاعات جمعیت شناختی و آمار استنباطی مورد بررسی قرار گرفته است. برای تحلیل ویژگی‌های جمعیت‌شناسی از نرم‌افزار مرتبط استفاده شد و برای تجزیه و تحلیل آمار استنباطی، از فرایند تحلیل مدل ساختاری در سه مرحله پی‌گیری می‌شود. مرحله نخست به ارزیابی بخش سنجشی مدل اختصاص دارد؛ در این مرحله، متغیرهای پنهان به‌صورت تکراری برآورد می‌شوند تا همگرایی لازم حاصل شود و با استفاده از شاخص‌هایی مانند آلفای کرونباخ، پایایی ترکیبی و میانگین واریانس استخراج‌شده، میزان اعتبار و سازگاری درونی شاخص‌ها سنجیده می‌شود. در گام دوم، روابط میان سازه‌های پنهان از طریق بررسی وزن‌ها و ضرایب مسیر تحلیل می‌شود و شاخص‌هایی همچون ضریب تعیین برای سنجش قدرت پیش‌بینی مدل مورد استفاده قرار می‌گیرد. در مرحله پایانی، برازش کلی مدل با برآورد پارامترهای ساختاری و آزمون فرضیه‌ها انجام می‌شود تا از کارایی مدل در تبیین روابط میان متغیرها اطمینان حاصل شود. در شکل (۱) مدل مفهومی تحقیق ارائه شده است.

شکل ۱. مدل مفهومی پژوهش

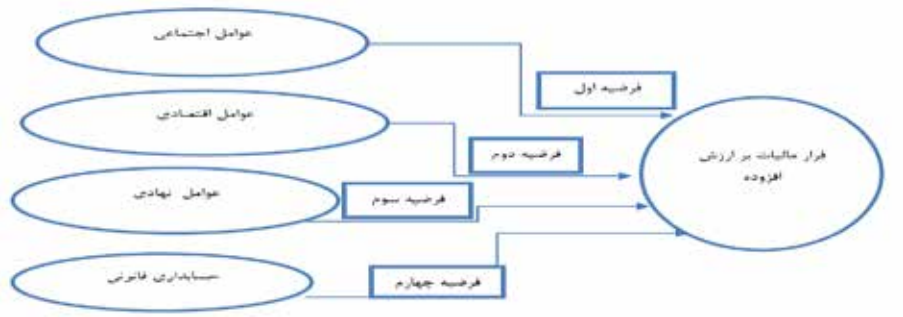

منبع: تدوین نویسندگان بر اساس مبانی نظری پژوهش و مطالعات پیشین.

یافته‌ها

قبل از تحلیل نتایج و آزمون فرضیه‌های تحقیق، اطلاعات جمعیت‌شناسی جامعه آماری در جدول (۲) ارائه و تفسیر شده است.

[Downloaded from taxjournal.ir on 2026-10-05]

[DOI: 10.66224/taxjournal.34.69.1]

جدول ۲. جمعیت‌شناختی جامعه آماری

ردیف	نوع مشخصات	مشخصات	تعداد	فراوانی نسبی (درصد)
۱	جنسیت	زن	۵۴	۲۷
		مرد	۱۴۶	۷۳
۲	سن	کمتر از ۳۰ سال	۵۷	۵.۲۸
		۳۱ تا ۴۰ سال	۴۵	۵.۲۲
		۴۱ تا ۵۰ سال	۵۵	۵.۲۷
		بیش از ۵۱	۴۳	۵.۲۱
۳	مدرک تحصیلی	کاردانی و کمتر	۴	۲
		کارشناسی	۶۱	۵.۳۰
		کارشناسی ارشد	۶۸	۳۴
		دکتری	۶۷	۵.۳۳
۴	سابقه کاری مرتبط	۵ سال و کمتر	۵۹	۵.۲۹
		۶ تا ۱۵ سال	۱۱۰	۵۵
		۱۶ سال و بیشتر	۳۱	۵.۱۵

منبع: اطلاعات پژوهش.

برای سنجش پایایی سازه‌ها از آلفای کرونباخ و پایایی ترکیبی استفاده شده است. نتایج جدول (۳) نشان می‌دهد که تمامی سازه‌ها دارای مقادیر قابل قبولی بالاتر از ۰.۷ هستند.

جدول ۳. مقادیر آلفای کرونباخ و پایایی ترکیبی

ردیف	متغیر	آلفای کرونباخ	پایایی ترکیبی
۱	عوامل اجتماعی	۰.۹۴۹	۰.۹۵۳
۲	عوامل اقتصادی	۰.۹۳۰	۰.۹۵۱
۳	عوامل نهادی	۰.۹۵۲	۰.۹۶۰
۴	حسابداری قانونی	۰.۹۴۳	۰.۹۵۵
۵	فرار مالیات بر ارزش افزوده	۰.۹۳۰	۰.۹۴۷

منبع: یافته‌های پژوهش.

[Downloaded from taxjournal.ir on 2026-10-05]

[DOI: 10.66224/taxjournal.34.69.1]

در شکل‌های (۲) و (۳) به ترتیب نمودار آلفای کرونباخ و پایایی ترکیبی نشان داده شده است.

شکل ۲. نمودار مقادیر آلفای کرونباخ پژوهش

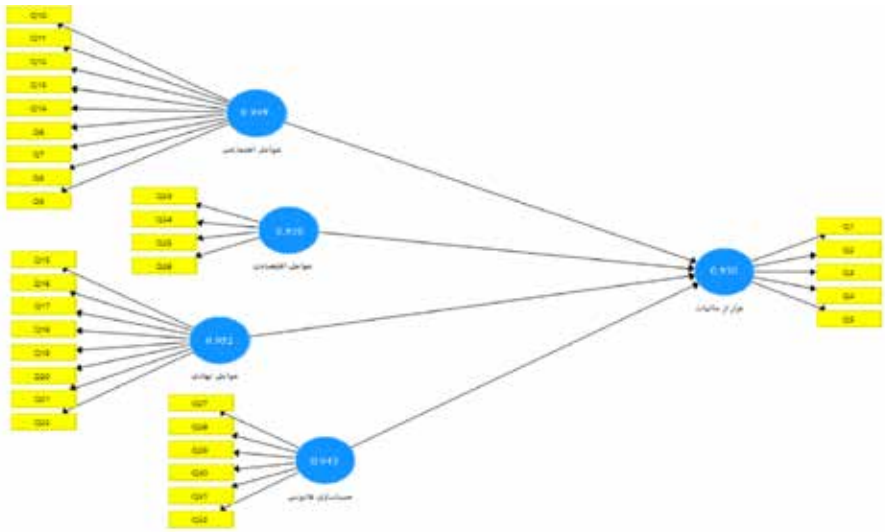

منبع: یافته‌های پژوهش.

شکل ۳. نمودار مقادیر پایایی ترکیبی پژوهش

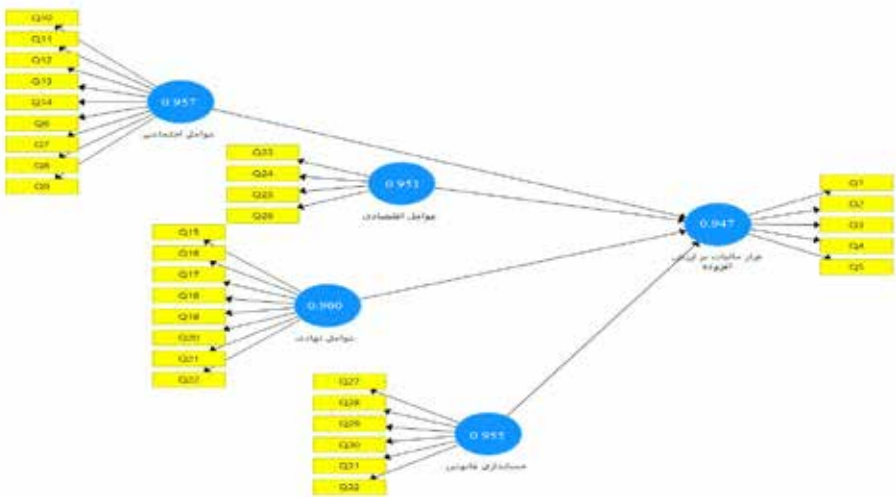

منبع: یافته‌های پژوهش.

[Downloaded from taxjournal.ir on 2026-10-05]

[DOI: 10.66224/taxjournal.34.69.1]

برای بررسی روایی همگرا در سطح متغیرهای پنهان پژوهش از طریق میانگین واریانس[1] استفاده می‌شود که نتایج در جدول (۴)، بیان شده است.

جدول ۴. مقادیر میانگین واریانس

ردیف	متغیر	میانگین‌واریانس
۱	عوامل اجتماعی	۰. ۷۱۳
۲	عوامل اقتصادی	۰. ۷۴۹
۳	عوامل نهادی	۰. ۷۴۹
۴	حسابداری قانونی	۰. ۷۷۹
۵	فرار مالیات بر ارزش افزوده	۰. ۷۸۲

منبع: یافته‌های پژوهش.

مقادیر میانگین واریانس هر سازه بیشتر از ۰. ۵ است که معرف روایی همگرایی پرسشنامه پژوهش در سطح متغیرهای پنهان پژوهش است. نمودار میانگین واریانس پژوهش در شکل (۴) نشان داده شده است.

شکل ۴. نمودار میانگین واریانس پژوهش

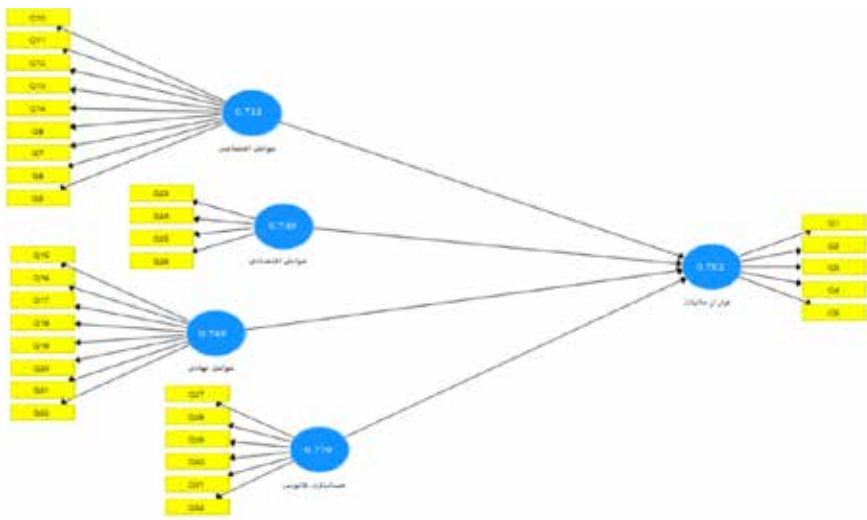

منبع: یافته‌های پژوهش.

1. AVE

[Downloaded from taxjournal.ir on 2026-10-05]

[DOI: 10.66224/taxjournal.34.69.1]

جهت تکمیل بررسی روایی همگرا در سطح متغیرهای پنهان پژوهش در جدول (۵)، بار عاملی متقابل بیان شده است.

جدول ۵. بار عاملی متقابل

	فرار از مالیات	عوامل اجتماعی	عوامل نهادی	عوامل اقتصادی	حسابداری قانونی
Q1	۰. ۹۱۰	۰. ۸۵۹	۰. ۸۵۴	۰. ۸۴۵	۰. ۸۴۹
Q2	۰. ۸۷۳	۰. ۸۳۹	۰. ۸۳۷	۰. ۸۲۸	۰. ۸۳۶
Q3	۰. ۸۷۴	۰. ۸۲۷	۰. ۸۲۷	۰. ۸۲۹	۰. ۸۱۲
Q4	۰. ۸۸۶	۰. ۸۳۲	۰. ۸۴۸	۰. ۸۱۲	۰. ۸۲۲
Q5	۰. ۸۷۷	۰. ۸۱۲	۰. ۸۲۲	۰. ۸۰۱	۰. ۸۲۵
Q6	۰. ۷۳۰	۰. ۸۲۰	۰. ۷۵۴	۰. ۷۴۳	۰. ۷۵۹
Q7	۰. ۷۷۶	۰. ۸۳۰	۰. ۷۹۴	۰. ۷۸۳	۰. ۷۷۶
Q8	۰. ۴۳۸	۰. ۸۸۹	۰. ۸۴۲	۰. ۸۱۵	۰. ۸۵۳
Q9	۰. ۷۶۶	۰. ۸۰۹	۰. ۷۸۱	۰. ۷۷۵	۰. ۷۶۷
Q10	۰. ۸۰۱	۰. ۸۶۰	۰. ۸۳۲	۰. ۷۸۳	۰. ۸۱۹
Q11	۰. ۹۰۰	۰. ۹۱۶	۰. ۹۱۶	۰. ۹۳۵	۰. ۸۹۷
Q12	۰. ۷۸۲	۰. ۸۲۲	۰. ۷۷۱	۰. ۷۸۵	۰. ۷۷۹
Q13	۰. ۷۹۴	۰. ۸۵۳	۰. ۸۰۳	۰. ۷۸۳	۰. ۸۱۲
Q14	۰. ۷۳۹	۰. ۷۹۳	۰. ۷۶۰	۰. ۷۴۰	۰. ۷۹۱
Q15	۰. ۷۸۵	۰. ۷۹۴	۰. ۸۴۱	۰. ۷۸۹	۰. ۷۶۸
Q16	۰. ۸۰۹	۰. ۷۷۹	۰. ۸۴۳	۰. ۷۸۱	۰. ۷۷۵
Q17	۰. ۸۵۹	۰. ۸۶۱	۰. ۸۹۴	۰. ۸۴۹	۰. ۸۵۸
Q18	۰. ۸۰۱	۰. ۸۲۴	۰. ۸۵۲	۰. ۷۹۸	۰. ۸۰۸
Q19	۰. ۷۶۶	۰. ۷۵۷	۰. ۸۲۶	۰. ۷۳۲	۰. ۷۴۹
Q20	۰. ۸۱۵	۰. ۸۲۹	۰. ۸۷۰	۰. ۸۰۰	۰. ۸۲۱
Q21	۰. ۸۹۷	۰. ۹۱۶	۰. ۹۱۶	۰. ۹۳۳	۰. ۸۹۵
Q22	۰. ۸۲۷	۰. ۸۵۴	۰. ۸۷۹	۰. ۸۲۹	۰. ۸۳۲
Q23	۰. ۸۸۳	۰. ۸۹۴	۰. ۸۸۹	۰. ۹۳۶	۰. ۸۹۰
Q24	۰. ۸۹۵	۰. ۹۱۹	۰. ۹۱۷	۰. ۹۳۵	۰. ۸۹۵
Q25	۰. ۷۹۳	۰. ۷۸۸	۰. ۸۰۲	۰. ۸۷۱	۰. ۸۱۴
Q26	۰. ۸۱۲	۰. ۸۲۱	۰. ۸۱۶	۰. ۸۹۶	۰. ۸۱۷
Q27	۰. ۸۳۲	۰. ۸۴۳	۰. ۸۳۲	۰. ۸۰۶	۰. ۸۷۷

[Downloaded from taxjournal.ir on 2026-10-05]

[DOI: 10.66224/taxjournal.34.69.1]

Q28	۰.۸۸۱	۰.۹۰۷	۰.۸۷۹	۰.۹۰۳	۰.۹۳۱
Q29	۰.۷۵۵	۰.۷۷۵	۰.۷۶۳	۰.۷۷۰	۰.۸۲۶
Q30	۰.۷۷۹	۰.۷۸۷	۰.۷۹۳	۰.۷۸۶	۰.۸۴۹
Q31	۰.۸۲۲	۰.۸۴۳	۰.۸۱۹	۰..۸۱۹	۰.۸۸۲
Q32	۰.۸۸۳	۰.۸۹۸	۰.۸۹۸	۰.۸۸۵	۰.۹۲۶

منبع: یافته‌های پژوهش.

مطابق نتایج جدول (۵)، بار عاملی متقابل (ضریب همبستگی) هریک از متغیر آشکار با متغیر پنهان خودش بالاتر از بار عاملی متقابل آن با سایر متغیرهای پنهان موجود در مدل است که نشان‌دهنده انسجام بالای مدل است. بنابراین؛ مدل به‌خوبی قادر است روابط خاص و معناداری را بین هر متغیر آشکار و متغیر پنهان مربوطه شبیه‌سازی کند. در نتیجه، تخمین‌های آماری دقیق‌تر و معتبرتر خواهند بود، خطای تخمین کاهش می‌یابد و مدل قدرت بیشتری در شبیه‌سازی و پیش‌بینی روابط واقعی داده‌ها خواهد داشت. این وضعیت موجب افزایش دقت و اعتبار نتایج مدل می‌شود.

جدول ۶. جدول فورنل - لارکر

	حسابداری‌قانونی	عوامل‌اجتماعی	عوامل‌اقتصادی	عوامل‌نهادی	فرار‌ازمالیات
حسابداری‌قانونی	۰. ۸۸۳				
عوامل‌اجتماعی	۰.۷۸۹	۰.۸۴۴			
عوامل‌اقتصادی	۰.۷۹۰	۰.۷۳۸	۰.۹۱۰		
عوامل‌نهادی	۰.۷۷۹	۰.۷۶۹	۰.۸۹۲	۰.۸۶۶	
فرار‌ازمالیات	۰.۶۹۸	۰.۶۹۹	۰.۷۹۷	۰.۶۴۷	۰.۸۸۴

منبع: یافته‌های پژوهش.

برای بررسی روایی واگرا در سطح متغیرهای پنهان از طریق معیار فورنل و لارکر[1] استفاده می‌شود. بر اساس نتایج جدول ۶ و معیار فورنل و لارکر، روایی واگرا در سطح متغیرهای پنهان تایید می‌شود، زیرا همبستگی هر سازه با خود آن، که در قطر اصلی جدول نشان داده شده، بیشتر از همبستگی آن با سایر سازه‌ها است. به‌طور مثال، سازه «حسابداری قانونی» همبستگی

1. Fornell–Larcker Criterion

[Downloaded from taxjournal.ir on 2026-10-05]

[DOI: 10.66224/taxjournal.34.69.1]

بیشتری با خود (۸۸۳.۰) نسبت به دیگر سازه‌ها دارد. این روند برای تمامی متغیرهای پنهان مدل صدق می‌کند، به طوری که هر متغیر همبستگی قوی‌تری با خود نسبت به سایر متغیرها دارد. این نشان‌دهنده این است که سازه‌ها به‌طور مستقل از یکدیگر سنجیده شده و روابط بین آن‌ها به‌درستی مدل‌سازی شده است. اثر این روایی واگرا در نتایج تخمین به‌طور مثبت ظاهر می‌شود، زیرا باعث می‌شود مدل به‌طور دقیق‌تر و معتبرتر روابط بین متغیرها را شبیه‌سازی کند. این امر موجب افزایش دقت تخمین‌ها، کاهش خطا و بهبود قدرت پیش‌بینی مدل می‌شود، در نتیجه اعتبار و اطمینان به نتایج افزایش می‌یابد.

برای برازش مدل درونی در جدول (۷)، نتایج ضرایب رگرسیون نشان داده شده است.

جدول ۷. ضرایب رگرسیون

ردیف	متغیر	ضرایب رگرسیون
۱	عوامل اجتماعی بر فرار مالیات بر ارزش افزوده	-۰.۱۷۲
۲	عوامل اقتصادی بر فرار مالیات بر ارزش افزوده	-۰.۱۷۰
۳	عوامل نهادی بر فرار مالیات بر ارزش افزوده	-۰.۴۰۷
۴	حسابداری قانونی بر فرار مالیات بر ارزش افزوده	-۰.۲۲۹

منبع: یافته‌های پژوهش.

شکل ۵. ضرایب رگرسیونی

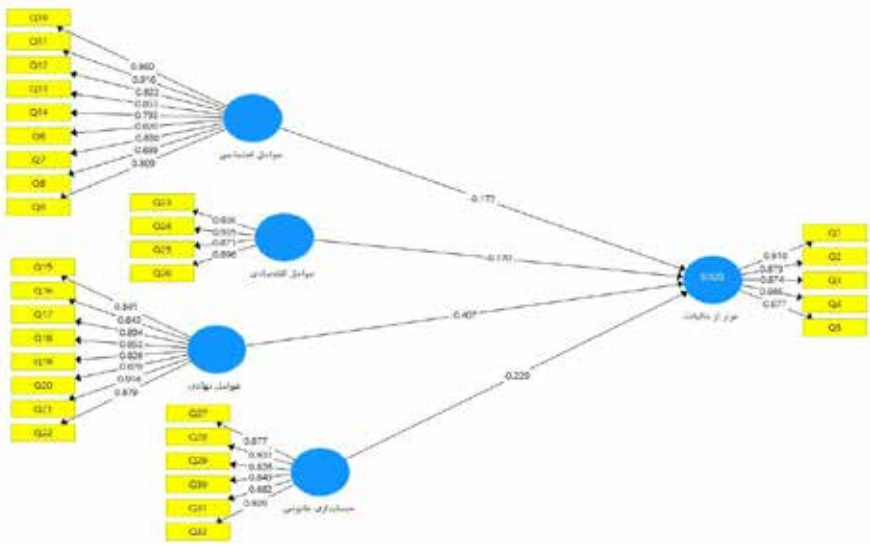

منبع: یافته‌های پژوهش.

[Downloaded from taxjournal.ir on 2026-10-05]

[DOI: 10.66224/taxjournal.34.69.1]

در ادامه، در تکمیل برازش مدل درونی مقادیر ضریب تعیین(R2) و Q2 در جدول (۸) بیان شده است. با توجه به اینکه در این پژوهش متغیر وابسته مالیات بر ارزش افزوده است و متغیر میانجی وجود ندارد. مقادیر ضریب تعیین (R2) و Q2 مربوط به متغیر فرار از مالیات بر ارزش افزوده در جدول (۸) گزارش شده است. مقدار ضریب تعیین (R2) بزرگ است که نشان می‌دهد متغیر وابسته به خوبی توسط متغیرهای مستقل پژوهش تبیین شده است. در شکل (۶)، ضریب تعیین (R2) نشان داده شده است. همچنین مقدار بالای Q2 مبین میزان بالای تبیین و قدرت بالای پیش‌بینی مدل است.

جدول ۸. مقادیر ضریب تعیین (R2) و Q2

ردیف	متغیر	ضریب تعیین (R2)	Q2
۱	فرار از مالیات بر ارزش افزوده	۰.۹۱۹	۰.۶۷۲

منبع: یافته‌های پژوهش.

شکل ۶. مقادیر ضریب تعیین (R2)

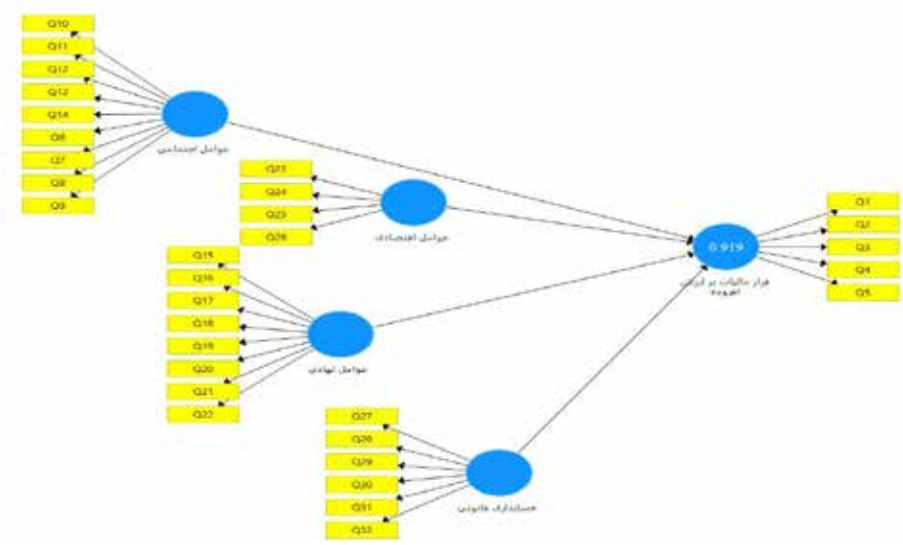

منبع: یافته‌های پژوهش.

در جدول (۹) و در شکل (۷)، مقدارآماره T نشان داده شده است.

[Downloaded from taxjournal.ir on 2026-10-05]

[DOI: 10.66224/taxjournal.34.69.1]

جدول ۹. آماره T

ردیف	فرضیه‌ها	مقدار t
۱	اثر عوامل اجتماعی بر فرار از مالیات بر ارزش افزوده منفی و معنادار است.	۲.۱۰۹
۲	اثر عوامل اقتصادی بر فرار از مالیات بر ارزش افزوده منفی و معنادار است.	۲.۶۳۱
۳	اثر عوامل نهادی بر فرار از مالیات بر ارزش افزوده منفی و معنادار است.	۶.۱۵۸
۴	اثر حسابداری قانونی بر فرار از مالیات بر ارزش افزوده منفی و معنادار است.	۳.۲۹۹

منبع: یافته‌های پژوهش.

شکل ۷. آماره T

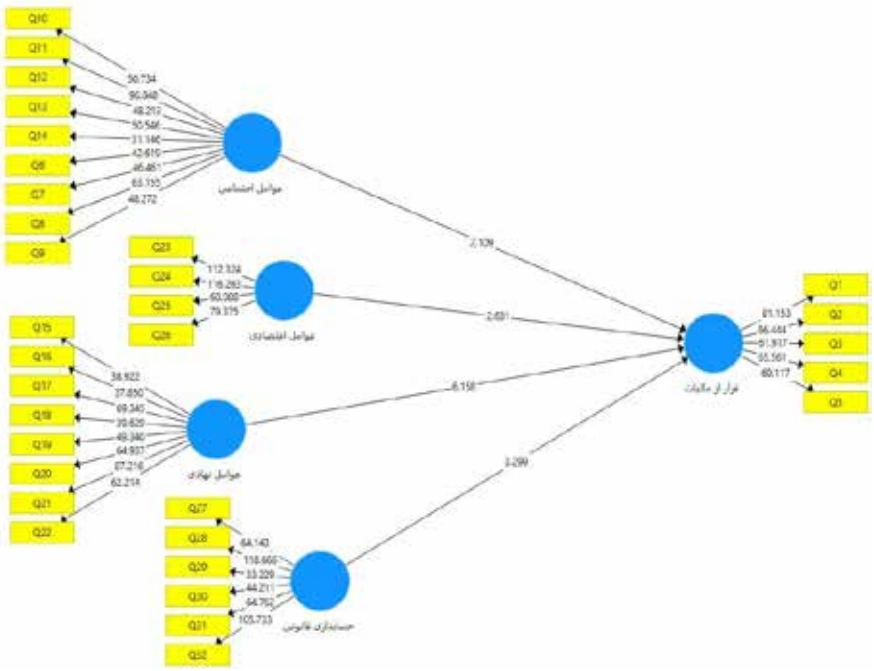

منبع: یافته‌های پژوهش.

مقادیر اندازه اثر آزمون کوهن (f^2) در جدول (۱۰) ارائه شده که مبین شاخص میزان تأثیر هر متغیر مستقل بر متغیر وابسته است.

[Downloaded from taxjournal.ir on 2026-10-05]

[DOI: 10.66224/taxjournal.34.69.1]

جدول ۱۰. اندازه اثر آزمون کوهن (f^2)

	حسابداری قانونی	عوامل اجتماعی	عوامل اقتصادی	عوامل نهادی	فرار از مالیات
حسابداری قانونی	-----	-----	-----	-----	۰.۰۴۷
عوامل اجتماعی	-----	-----	-----	-----	۰.۰۲۱
عوامل اقتصادی	-----	-----	-----	-----	۰.۰۳۰
عوامل نهادی	-----	-----	-----	-----	۰.۱۴۲

منبع: یافته‌های پژوهش.

طبق نتایج به‌دست آمده، اندازه اثر در بیشتر روابط در سطح متوسط تا قوی قرار دارد که بر اساس معیارهای آماری، حاکی از مناسب بودن قدرت تبیین مدل است. همچنین، شاخص کلی برازش مدل[1] برابر با ۰.۷۶۳۲ محاسبه شده که مطابق با مبانی نظری و معیارهای پیشنهادی، نشان‌دهنده برازش مطلوب و قابل قبول مدل مفهومی پژوهش است. این مقدار مؤید آن است که مدل ساختاری از کفایت آماری مناسبی برخوردار است و قادر است روابط بین متغیرها را به‌درستی تبیین کند.

نتایج حاصل از آزمون فرضیه‌ها در جدول (۱۱)، بیان شده است. مطابق نتایج جدول (۱۱)، هر چهار فرضیه در سطح بالاتر از ۹۵ درصد تایید شده است.

جدول ۱۱. آزمون فرضیه‌های پژوهش

ردیف	فرضیه‌ها	ضرایب رگرسیونی	مقدار t	نتیجه
۱	اثر عوامل اجتماعی بر فرار از مالیات بر ارزش افزوده منفی و معنادار است.	-۰.۱۷۲	۲.۱۰۹	تایید
۲	اثر عوامل اقتصادی بر فرار از مالیات بر ارزش افزوده منفی و معنادار است.	-۰.۱۷۰	۲.۶۳۱	تایید
۳	اثر عوامل نهادی بر فرار از مالیات بر ارزش افزوده منفی و معنادار است.	-۰.۴۰۷	۶.۱۵۸	تایید
۴	اثر حسابداری قانونی بر فرار از مالیات بر ارزش افزوده منفی و معنادار است.	-۰.۲۲۹	۳.۲۹۹	تایید

منبع: یافته‌های پژوهش.

1. GOF

[Downloaded from taxjournal.ir on 2026-10-05]

[DOI: 10.66224/taxjournal.34.69.1]

بحث و نتیجه‌گیری

مالیات ارزش افزوده درآمد پایدار دولت‌هاست، اما فرار مالیاتی در این حوزه همچنان چالش مهم نظام مالیاتی باقی مانده است. این پژوهش با هدف تحلیل تأثیر چهار عامل کلیدی شامل حسابداری قانونی، و متغیرهای اجتماعی، نهادی و اقتصادی بر فرار مالیاتی انجام شده است. جامعه آماری تحقیق، ۲۰۰ نفر از مدیران مالی و حسابداران شرکت‌های پذیرفته‌شده در بورس اوراق بهادار تهران در سال ۱۴۰۴ را شامل می‌شود که با استفاده از فرمول کوکران و روش نمونه‌گیری تصادفی انتخاب شده‌اند.

عوامل اجتماعی نقش بسزایی در فرار مالیاتی، به ویژه در زمینه مالیات بر ارزش افزوده، ایفا می‌کنند. افزایش سرمایه اجتماعی، اعتماد عمومی و مشروعیت قوانین مالیاتی می‌تواند به‌طور معناداری از فرار مالیاتی بکاهد. در جوامعی که اخلاق مالیاتی و عدالت مالیاتی مورد پذیرش عمومی است، افراد بیشتر تمایل دارند که مسئولیت خود را در پرداخت مالیات ایفا کنند. این احساس مسئولیت اجتماعی و پذیرش عدالت در سیستم مالیاتی باعث می‌شود که پرداخت مالیات نه تنها به‌عنوان یک تکلیف قانونی بلکه به‌عنوان یک عمل اخلاقی و اجتماعی تلقی شود. همچنین، تقویت پیوندهای اجتماعی و مسئولیت مدنی می‌تواند به کاهش فرار مالیاتی کمک کند، زیرا افراد در جوامع با اعتماد بالا احساس می‌کنند که سهم آن‌ها در تأمین منابع مالی برای خدمات عمومی به درستی مصرف می‌شود. بنابراین، سیاست‌های مالیاتی باید بر ترویج این فرهنگ و افزایش شفافیت در فرآیندهای مالیاتی تمرکز کنند تا فرار مالیاتی کاهش یابد. نتایج فرضیه اول با مطالعات شاه نظری و همکاران (۱۴۰۴)، الشریی و همکاران (۲۰۲۴)، راستله‌تی و ساراویا[1] (۲۰۲۴)، مِوا و مِشر[2] (۲۰۲۴) و هرمَنتو[3] (۲۰۲۳) هم‌سو است.

عوامل اقتصادی تأثیر بسزایی در فرار از مالیات بر ارزش افزوده دارند و ارتباطی مستقیم با رفتار مالیاتی مؤدیان برقرار می‌کنند. عواملی نظیر درآمد افراد و بنگاه‌ها، نرخ‌های مالیاتی، شفافیت اقتصادی، و وضعیت تورم همگی می‌توانند تأثیر منفی یا مثبت بر میزان فرار مالیاتی داشته باشند. به طور خاص، افزایش درآمد و کاهش نرخ‌های مالیات می‌تواند انگیزه‌های فرار مالیاتی را کاهش دهد، چرا که افراد و کسب‌وکارها در شرایط مالی مساعدتر، تمایل بیشتری به پرداخت مالیات دارند. همچنین، شفافیت اقتصادی و ساده‌سازی فرآیندهای مالیاتی به کاهش

1. Rasteletti and Saravia (2024)
2. Mvaa and Msher (2024)
3. Hermanto (2023)

[Downloaded from taxjournal.ir on 2026-10-05]
[DOI: 10.66224/taxjournal.34.69.1]

پیچیدگی‌ها و سردرگمی‌های احتمالی در پرداخت مالیات کمک کرده و اعتماد عمومی را افزایش می‌دهد. علاوه بر این، کیفیت خدمات عمومی و نحوه مدیریت منابع مالی دولتی نقش مهمی در کاهش فرار مالیاتی دارند. هنگامی که مردم به‌طور مستقیم از منابع مالیاتی بهره‌مند می‌شوند و می‌بینند که این منابع به‌طور مؤثر و کارآمد در تأمین خدمات عمومی مصرف می‌شود، انگیزه بیشتری برای پرداخت مالیات پیدا می‌کنند. در مقابل، اگر میزان شفافیت در هزینه‌های دولتی کم باشد و مردم احساس کنند که مالیات‌ها به‌طور ناعادلانه یا غیرشفاف مصرف می‌شود، این موضوع می‌تواند منجر به افزایش فرار مالیاتی شود. بنابراین، تقویت شفافیت، بهبود کیفیت خدمات عمومی و مدیریت مؤثر منابع مالی می‌تواند به‌طور معناداری از فرار مالیاتی در سیستم مالیات بر ارزش افزوده بکاهد. نتایج فرضیه دوم با مطالعات مورتانتو و سیتومورانگ (۲۰۲۵)، الشریی و همکاران (۲۰۲۴)، پوزادنیوا و سیدلنیکووا[1] (۲۰۲۴)، دوسام[2] (۲۰۲۴)، بونه و همکاران[3] (۲۰۲۳) و بوسی[4] (۲۰۲۳) هم‌سو است.

عوامل نهادی تأثیر قابل توجهی بر میزان فرار از مالیات بر ارزش افزوده دارند و در صورت تقویت و بهبود آنها، می‌توان به کاهش معنادار فرار مالیاتی دست یافت. یکی از این عوامل، حکمرانی خوب است که با ایجاد یک سیستم مدیریتی کارآمد و شفاف، می‌تواند اعتماد عمومی به سیستم مالیاتی را به‌طور قابل‌ملاحظه‌ای افزایش دهد. هنگامی که مردم احساس کنند که مالیات‌های پرداختی به‌طور شفاف و عادلانه مصرف می‌شوند، انگیزه کمتری برای فرار از مالیات خواهند داشت. همچنین، پاسخ‌گویی نهادهای مالیاتی و تقویت سازوکارهای نظارتی، نقش مهمی در ایجاد اطمینان و کاهش بی‌اعتمادی عمومی دارد. به‌ویژه زمانی که افراد مطمئن باشند که تخلفات مالیاتی با جدیت پیگیری و مجازات‌های متناسب برای متخلفان در نظر گرفته می‌شود، احتمال ارتکاب به فرار مالیاتی به‌شدت کاهش می‌یابد. در این راستا، مجازات‌های قانونی و احتمال کشف تخلف از عوامل کلیدی هستند که تأثیر مستقیمی بر رفتار مالیاتی افراد دارند. مجازات‌های شدید و مؤثر، به‌ویژه در صورت اعمال به‌طور منظم و عادلانه، می‌توانند بازدارنده‌های قوی برای فرار مالیاتی ایجاد کنند. همچنین، تقویت و بهبود شفافیت مالیاتی و آگاهی‌رسانی در مورد عواقب فرار از مالیات، می‌تواند اثرات قابل توجهی در کاهش این پدیده داشته باشد. در نهایت، تقویت نهادهای نظارتی و تضمین اجرای دقیق قوانین

1. Posadnieva and Sidelnykova (2024)
2. Doesum (2024)
3. Bohne et al. (2023)
4. Bussy (2023)

[Downloaded from taxjournal.ir on 2026-10-05]
[DOI: 10.66224/taxjournal.34.69.1]

و مقررات مالیاتی، از ضروریات اساسی در کاهش فرار مالیاتی و بهبود عملکرد سیستم مالیاتی است. سیاست‌گذاران باید توجه ویژه‌ای به این جنبه‌ها داشته باشند تا از این طریق، مالیات بر ارزش افزوده به‌عنوان یکی از منابع اصلی درآمدهای دولت به‌طور مؤثرتری جمع‌آوری شود. نتایج فرضیه سوم با مطالعات احمدی و بوشهری (۱۴۰۴)، الشریی و همکاران (۲۰۲۴)، کیمیا و همکاران (۲۰۲۳)، مورتانتو و سیتومورانگ[1] (۲۰۲۵)، صیاد زمرودی و همکاران (۱۴۰۲) و هاشمی و همکاران (۱۴۰۱) هم‌سو است.

حسابداری قانونی به‌عنوان ابزاری مؤثر در کاهش فرار مالیاتی، به‌ویژه در مالیات بر ارزش افزوده، نقش کلیدی ایفا می‌کند. تخصص حسابداران قانونی با به‌کارگیری روش‌های تحلیلی پیچیده و استفاده از فناوری‌های نوین، مانند نرم‌افزارهای حسابداری پیشرفته و سیستم‌های الکترونیکی، به شفافیت و دقت در گزارشگری مالی می‌انجامد و امکان شناسایی و کشف تخلفات مالیاتی را به‌طور مؤثرتری فراهم می‌آورد. این فرآیند باعث افزایش احتمال کشف تخلفات و کاهش هزینه‌های پنهان‌کاری می‌شود، در نتیجه مؤدیان مالیاتی را به تبعیت از قوانین ترغیب می‌کند. علاوه بر این، آموزش‌های تخصصی حسابداران در زمینه شفاف‌سازی مالی و مبارزه با تقلب‌های پیچیده، سطح تمکین مالیاتی را بهبود می‌بخشد. به‌طور کلی، ترکیب تخصص حسابداران قانونی با سیستم‌های نظارتی و فناوری‌های نوین می‌تواند تأثیر معناداری در کاهش فرار مالیاتی و تقویت سلامت نظام مالیاتی داشته باشد. نتایج فرضیه چهارم با مطالعات احمدی و بوشهری (۱۴۰۴)، الشریی و همکاران (۲۰۲۴)، شاه نظری و همکاران (۱۴۰۴)، وامایتا[2] (۲۰۲۵) و صامتی و همکاران (۱۴۰۰) هم‌سو است.

بر اساس تحلیل چهارگانه متن، چند پیشنهاد کاربردی جهت کاهش فرار مالیات بر ارزش افزوده قابل ارائه است. برای کاهش فرار از مالیات بر ارزش افزوده، توسعه فرهنگ مالیاتی از طریق آموزش عمومی و ارتقای آگاهی جامعه نسبت به نقش مالیات در توسعه ضروری است. در کنار آن، اصلاح ساختار مالیاتی با کاهش نرخ‌ها، حذف معافیت‌های غیر ضروری و ساده‌سازی فرآیندها می‌تواند تمکین را افزایش دهد. در بعد نهادی، شفافیت سازمان امور مالیاتی، مبارزه با فساد اداری و بهبود پاسخ‌گویی، موجب تقویت اعتماد مؤدیان می‌شود. همچنین، نهادینه‌سازی حسابداری قانونی از طریق الزام شرکت‌ها به استفاده از آن، تربیت نیروی متخصص و بهره‌گیری از فناوری‌های نوین داده‌کاوی، به شناسایی دقیق‌تر تخلفات و کاهش

1. Murtanto and Situmorang (2025)
2. Wamaitha (2025)

[Downloaded from taxjournal.ir on 2026-10-05]
[DOI: 10.66224/taxjournal.34.69.1]

فضای فرار مالیاتی کمک می‌کند. در روند انجام هر پژوهش، همواره موانع و چالش‌هایی وجود دارد که بر کیفیت و دقت نتایج تأثیر می‌گذارد. اما؛ محدودیت این پژوهش، ابزار پرسشنامه است که برداشت متفاوت و سوگیری پاسخ‌دهندگان ممکن است دقت داده‌ها را کاهش دهد.

تعارض منافع

تعارض منافع بین نویسندگان وجود ندارد.

سپاسگزاری

بدین وسیله از همه داوران محترم که با پیشنهادهای ارزنده سبب غنی‌سازی پژوهش مزبور شده‌اند، قدردانی به عمل می‌آید.

ORCID

Parya Rakipour http://orcid.org/0009-0008-4843-1877

Maryam Emamimibody http://orcid.org/0000-0001-6210-8007

[Downloaded from taxjournal.ir on 2026-10-05]

[DOI: 10.66224/taxjournal.34.69.1]

منابع

۱. آرین تبار، احمد، سعیدی، پرویز و فیل سرایی، مهدی. (۱۴۰۰). بررسی تاثیر عوامل موثر بر فرار مالیاتی بر عدالت اجتماعی. همایش ملی رویکردهای نوین در حسابداری و امور مالی، علی آباد.

۲. احمدی، احمدرضا و بوشهری، محمد. (۱۴۰۴). تحلیل اثر تعمیق نهادها و بازارهای مالی بر فرار مالیاتی در ایران. پژوهش‌های اقتصادی ایران، (۱۰۲)۳۰، ۲۰۹-۲۴۱.

۳. رحمانی، حلیمه، رجب دری، حسین و روستا میمندی، اعظم. (۱۳۹۷). بررسی لزوم توجه بیشتر به حسابداری قانونی. تحقیقات حسابداری و حسابرسی، (۳۷)۱۰، ۸۸-۷۳.

۴. سازمان امور مالیاتی کشور. (۱۴۰۲). گزارش تحولات مالیات بر ارزش افزوده و فرار مالیاتی در ایران. تهران، معاونت پژوهش برنامه‌ریزی.

۵. سبحانیان، سید محمدهادی و مهاجری، پریسا. (۱۳۹۷). برآورد شکاف سیاستی و شکاف تمکین در نظام مالیات بر ارزش‌افزوده ایران و ضرورت استخراج چارچوب منطقی برای اعطای معافیت‌ها. پژوهشنامه مالیات، ۲۵(۳۶)، ۱۴۹-۱۷.

۶. شاه‌نظری، اسماعیل، پیری، حبیب و طالب‌نیا، قدرت. (۱۴۰۴). بررسی رابطه بین رعایت اصول اخلاقی و کیفیت حسابرسی و تاثیر آن بر کاهش فرار مالیاتی. اقتصاد و بانکداری اسلامی، (۵۱)۱۴، ۱۳۹-۱۶۵.

۷. صامتی، مجید، ایزدی، افسانه و فتحی، سعید. (۱۴۰۰). تعیین عوامل مؤثر بر فرار مالیاتی با استفاده از روش فرا تحلیل. اقتصاد باثبات، (۲)۲، ۲۲-۱.

۸. صیادزمردی، حسن، حمیدی، ناصر و ایرج‌پور، علیرضا. (۱۴۰۲). شناسایی عوامل پیشایندی و پیامدی مدل اکوسیستم زنجیره تامین چابک مالیات بر ارزش افزوده. پژوهشنامه مالیات، ۳۱(۶۰)، ۴۱-۷۳.

۹. الماسی، حسن، مرجانی، امیربابک و قریشی، راهله. (۱۳۹۱). عوامل سازمانی مؤثر بر فرار از مالیات بر ارزش افزوده (مطالعه موردی اداره کل مالیات بر ارزش افزوده شهر تهران). پژوهشنامه مالیات، ۲۰(۱۵)، ۳۷-۵۰.

۱۰. میرجلیلی، فاطمه، نصیری اقدم، علی، مهاجری، پریسا و محمدی، تیمور. (۱۳۹۸). برآورد شکاف سیاستی و تمکین مالیات بر ارزش‌افزوده در استان‌های کشور. پژوهشنامه مالیات، ۲۷(۴۱)، ۱۳۷-۱۵۸.

۱۱. نورانی، حسین و شمس الدینی، مصطفی. (۱۴۰۳). بررسی تأثیر حسابداری ذهنی بر مالیات بر درآمد و مالیات بر ارزش‌افزوده در میان صاحبان کسب‌وکارهای خود اشتغال. پژوهشنامه مالیات، ۳۲(۶۴)، ۴۷-۷۰.

۱۲. هاشمی، مه‌سیما، اعتمادی، حسین و رضازاده، جواد. (۱۴۰۱). مدلسازی پدیده فرار مالیاتی در مالیات بر ارزش افزوده با استفاده از نظریه بازی‌ها. پژوهشنامه مالیات، ۳۰(۵۵)، ۷-۵۱.

[Downloaded from taxjournal.ir on 2026-10-05]

[DOI: 10.66224/taxjournal.34.69.1]

References

1. Ahmadi, A., & Bushehri, M. (2025). Analyzing the impact of financial market and institutional deepening on tax evasion in Iran. *Iranian Journal of Economic Research, 30*(102), 209–241. [In Persian]. https://doi.org/10.22054/ijer.2024.81241.1299.
2. Almasi, H., Marjani, A., & Ghoreishi, R. (2012). The organizational factors affecting VAT evasion (Case study of Tehran City VAT Directorate). *Journal of Tax Research, 20*(15), 37–50. [In Persian]. http://taxjournal.ir/article-1-48-fa.html.
3. Alshira'h, A. F., Alshirah, M. H., & Khassawneh, A. L. (2024). Forensic accounting, socio-economic factors and value added tax evasion in emerging economies: Evidence from Jordan. *Journal of Financial Reporting and Accounting, 23*(2). https://doi.org/10.1108/JFRA-04-2023-0202.
4. Andriani, L., & Ashyrov, G. (2025). Life satisfaction and tax preferences in transition economies. *Economic Systems,* 49(3), Article 101287. https://doi.org/10.1016/j.ecosys.2024.101287.
5. Arin Tabar, A., Saeedi, P., & Filsaraei, M. (2021). *Investigating the impact of factors affecting tax evasion on social justice*. *National Conference on Innovative Approaches in Accounting and Financial Affairs, Ali Abad.* [In Persian]. https://civilica.com/doc/1245394
6. Bohne, A., Koumpias, A., & Tassi, A. (2023). Cashless payments and tax evasion: Evidence from VAT gaps in the EU. *Centre for European Economic Research*, (60). https://doi.org/10.2139/ssrn.4672062.
7. Brockmeyer, A., Mascagni, G., Nair, V., Waseem, M., & Almunia, M. (2024). Does the value-added tax add value? Lessons using administrative data from a diverse set of countries. *Journal of Economic Perspectives, 38*(1), 107–132. https://doi.org/10.1257/jep.38.1.107.
8. Bujupi, M. (2024). Factors influencing Value Added Tax in developing countries. *International Journal of Social Sciences*, 11(1), 20–37. https://doi.org/10.20319/pijss.2024.111.2037.
9. Bussy, A. (2023). *Corporate tax evasion: Evidence from international trade. European Economic Review,* 159, Article 104571. https://doi.org/10.1016/j.euroecorev.2023.104571.
10. Doesum, V. A. J. (2024). Revisiting the commissionaire fiction in EU VAT law: Cause, effect and the role of identical supplies. *International VAT Monitor*, 35(6). https://doi.org/10.59403/2tj44sn.
11. Hashemi, M., Etemadi, H., & Rezazadeh, J. (2022). *Modeling tax evasion in Value Added Tax: A game theory approach. Journal of Tax Research*, 30(55), 7–51. [In Persian]. http://taxjournal.ir/article-1-2178-en.html.
12. Hermanto, H. (2023). The effect of Value Added Tax and sales tax incentives on luxury goods on consumer purchasing power. *Strata Social and Humanities Studies*, 1(2), 53–63. https://doi.org/10.59631/sshs.v1i2.97.

[Downloaded from taxjournal.ir on 2026-10-05]

[DOI: 10.66224/taxjournal.34.69.1]

13. Hosseini Rad, S., Fallah, R., Maranjuri, M., & Alikhani Kashkak, R. (2024). *Explaining mental accounting with tax compliance, tax evasion, and tax ethics in the implementation of tax system smartness. Ethics in Science and Technology, 19*(2), 149–157. [In Persian]. http://ethicsjournal.ir/article-1-2914-fa.html.
14. Iranian National Tax Administration. (2023). *Report on developments of Value Added Tax and tax evasion in Iran*. Tehran, Research and Planning Deputy. [In Persian]
15. Jiang, Z.-Z., Zang, Y., & Xu, J. (2024). When gray markets meet "Made in China": The impacts of global markets and value-added tax refund. *Production and Operations Management, 33*(3). https://doi.org/10.1177/10591478241231870.
16. Kartiko, N. D., & Firmansyah, A. (2024). *Revisiting value-added tax structures: Strategies for mitigating regressivity in basic commodities consumption*. *Educoretax*, 4(1), 61–76. https://doi.org/10.54957/educoretax.v4i1.668.
17. Kimea, A. J., Mkhize, M., & Maama, H. (2023). The sociocultural and institutional factors influencing tax avoidance in sub-Sahara Africa. *Accounting, Corporate Governance & Business Ethics, 10*(1), Article 2186744. https://doi.org/10.1080/23311975.2023.2186744.
18. Mirjalili, F., Nasiri Aghdam, A., Mohajeri, P., & Mohammadi, T. (2019). Estimation of policy gap and compliance gap in value-added tax in the provinces of the country. *Tax Research Journal*, 27(41), 137-158. [In Persian]. http://taxjournal.ir/article-1-1645-fa.html.
19. Murtanto, M., & Situmorang, S. A. (2025). *The effect of public tax service and Value Added Tax (VAT) rate increase on tax compliance with patriotism as a moderating factor. Educoretax*, 5(2), 148–157. https://doi.org/10.54957/educoretax.v5i2.1348.
20. Mvaa, B., & Msheri, F. (2023). The moderating effect of virtual system upgrades in the effect of electronic fiscal devices on Value Added Tax collections in Tanzania: The case of Kinondoni Tax Region. *International Journal of Research and Innovation in Social Science (IJRISS)*, 7(10), 1243–1251. https://doi.org/10.47772/IJRISS.2023.71003.
21. Norani, H., & Shamsoddini, M. (2024). Investigating the effect of mental accounting on income tax and value-added tax among self-employed business owners. *Tax Research Journal, 32*(64), 47–70. [In Persian]. Retrieved from http://taxjournal.ir/article-1-2480-fa.html.
22. OECD. (2017). *Technology Tools to Tackle Tax Evasion and Tax Fraud: Using technology to fight tax crimes*. OECD Publishing. Retrieved from https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2017/03/technology-tools-to-tackle-tax-evasion-and-tax-fraud_g1g77afa/g2g77afa-en.pdf.

[Downloaded from taxjournal.ir on 2026-10-05]

[DOI: 10.66224/taxjournal.34.69.1]

23. Posadnieva, O., & Sidelnykova, L. (2024). *Fiscal and psychological factors of tax evasion. Socio-Economic Relations in the Digital Society*, 1(51), 97–107. https://doi.org/10.55643/ser.1.51.2024.549.
24. Rahmani, H., Rajab-Dari, H., & Roosta-Mimandi, A. (2018). The necessity of more attention to forensic accounting. *Accounting and Auditing Research, 10*(37), 73-88. [In Persian]. https://www.iaaaar.com/article_98795.html.
25. Rasteletti, A., & Saravia, E. (2024). Tax expenditure and evasion in the Value Added Tax in Latin America. *Review of Public Economics*, 251(4), 27–49. https://doi.org/10.7866/HPE-RPE.24.4.2.
26. Samati, M., Izadi, A., & Fathi, S. (2021). Determining the factors influencing tax evasion using meta-analysis method. *Stable Economy*, 2(2), 1–22. [In Persian] https://doi.org/10.22111/sedj.2021.38231.1113.
27. Sarstedt, M., Hair, J. F., Cheah, J.-H., Becker, J.-M., & Ringle, C. M. (2019). How to specify, estimate, and validate higher-order constructs in PLS-SEM. *Australasian Marketing Journal, 27*(3), 197–211. https://doi.org/10.1016/j.ausmj.2019.05.003.
28. Sayad Zomorrodi, H., Hamidi, N., & Irajpour, A. (2024). *Identifying the antecedent and consequential factors of the Value Added Tax agile supply chain ecosystem model. Journal of Tax Research,* 31(60), 41–73. [In Persian]. http://taxjournal.ir/article-1-2340-en.html.
29. Shahnazari, E., Piri, H., & Talebnia, G. (2025). *Examining the relationship between compliance with ethical principles and audit quality and its effect on reducing tax evasion. Management and Accounting Ethics and Organizational Investigations, 14*(51), 6. [In Persian]. http://mieaoi.ir/article-1-1670-fa.html.
30. Simanjaya, F. K., & Heniwati, E. (2023). Examining the relationship between economic, demographic, legal and institutional variables towards tax evasion: A case study in West Kalimantan. *Educoretax, 3*(3), 238–250. https://doi.org/10.54957/educoretax.v3i3.558.
31. Sobhanian, S. M., & Mohajeri, P. (2018). Estimation of policy gap and compliance gap in the value-added tax system of Iran and the necessity of extracting a logical framework for granting exemptions. *Tax Research Journal*, 25(36), 149-176. [In Persian]. Retrieved from http://taxjournal.ir/article-1-1326-fa.html
32. Song, K., & Lim, S. (2022). The identification of factors influencing value-added tax revenue performance in Cambodia. *Journal of Accounting, Finance, Economics, and Social Sciences, 7*(2), 1–12. https://doi.org/10.62458/jafess.160224.7(2)1-12.
33. Wamaitha, N. E. (2025). *Effect of Tax Invoice Management System on Value Added Tax compliance among restaurants in Thika Town, Kenya. Journal of Finance and Accounting*, 5(5), 56–66. https://doi.org/10.70619/vol5iss5pp56-66.

[Downloaded from taxjournal.ir on 2026-10-05]

[DOI: 10.66224/taxjournal.34.69.1]

34. Winfield, J., & Roberts, M. (2023). Forensic accounting: Time for a unified global approach. *Journal of Forensic Accounting Profession*, 3(1), 38–56. https://doi.org/10.2478/jfap-2023-0002.
35. Zhang, S. (2025). *The Second Annual Blockchain Tax Conference on January 24, 2025: Legislative update – Tax and non-tax. The Contemporary Tax Journal*, 14(1), Article 6. https://doi.org/10.55917/2381-3679.1262.

استناد به این مقاله: راکی‌پور، پریا و امامی میبدی، مریم. (۱۴۰۵). تحلیل چندبعدی فرار از مالیات بر ارزش افزوده: از منظر حسابداری قانونی تا زمینه‌های نهادی، اجتماعی و اقتصادی. پژوهشنامه مالیات، ۳۴(۶۹)، ۲۷۶-۲۴۱.

Journal of Tax Research is licensed under a Creative Commons Attribution-Noncommercial4.0 International License.

[Downloaded from taxjournal.ir on 2026-10-05]

[DOI: 10.66224/taxjournal.34.69.1]

-- Journal of Tax Research --
Volume 34, Issue 69, Spring 2026, 241-276
taxjournal.ir
DOI:/10.66224/taxjournal.34.69.241

Iranian National Tax Administration

A Multidimensional Analysis of Value-Added Tax Evasion: From a Forensic Accounting Perspective to Institutional, Social, and Economic Contexts

Parya Rakipour
M.Sc. Student in accounting, Department of Accounting, Shahi.C., Islamic Azad University, Shahinshahr, Iran.

Maryam Emamimibody*
Assistant Professor, Department of Accounting, Shahi.C., Islamic Azad University, Shahinshahr, Iran.

Abstract

Value Added Tax (VAT) is considered one of the primary sources of sustainable government revenue and plays a crucial role in promoting fiscal and economic equity. However, tax evasion—particularly in the area of VAT—remains a major challenge to the effectiveness of tax systems. This study aims to analyze the impact of four key factors—namely forensic accounting, and social, institutional, and economic variables—on tax evasion. The statistical population consists of 200 financial managers and accountants from companies listed on the Tehran Stock Exchange in 2025, selected using Cochran's formula and random sampling. Data were collected through a standardized questionnaire and analyzed using statistical software and regression tests. The findings indicate that strengthening each of the studied variables has a significant and deterrent effect on tax evasion. The results underscore the importance of forensic accounting, institutional transparency, economic stability, and the enhancement of tax culture in reducing VAT evasion. Accordingly, it is recommended that policymakers focus on structural reforms, tax education, and awareness initiatives to effectively minimize violations.

Keywords: Forensic Accounting, Social Factors, Institutional Factors, Economic Factors, Value Added Tax Evasion.

JEL Classification: O21, H23, N43, T27, B38.

* Corresponding Author: 1111759154@iau.ir

1. This article is drived from the master's thesis in Islamic Studies and Economics at Imam Sadiq University.

How to Cite: Rakipour, P. & Emamimibody, M. (2026). A Multidimensional Analysis of Value-Added Tax Evasion: From a Forensic Accounting Perspective to Institutional, Social, and Economic Contexts. *Journal of Tax Research,* 34(69), 241-276.

Original Research
Received: 10/05/2025 Accepted: 23/11/2025
e-ISSN: 2717-1817 p-ISSN: 2251-64-84

[Downloaded from taxjournal.ir on 2026-10-05]
[DOI: 10.66224/taxjournal.34.69.1]